

Eepinen vertaus runoelmassa *Ilias Latina*

Tuomo Sipola

Maisterintutkielma

Latinan kieli

Kieli- ja viestintätieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

Joulukuu 2020

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä Tuomo Sipola	
Työn nimi Eepinen vertaus runoelmassa <i>Ilias Latina</i>	
Oppiaine Latinan kieli	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Joulukuu 2020	Sivumäärä 79
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tässä maisterintutkielmassa käsittelem antiikin kirjallisuuteen kuuluvaa latinankielistä runoelmaa <i>Ilias Latina</i>. Se on ilmeisesti opetuskäyttöön tarkoitettu 1070 heksametrisäkeestä koostuva lyhennelmä Homeroksen <i>Ilias</i>-eepoksesta. Teoksen kirjoittajaksi on esitetty useita henkilöitä, mutta nykyisin uskotaan kirjoittajan olleen Baebius Italicus. Huomattava piirre on runoelman alku- ja loppusäkeiden ensimmäisistä kirjaimista muodostuva akrostikon <i>Italicus scripsit "Italicus kirjoitti"</i>. Teoksen katsotaan säilyttäneen <i>Iliaan</i> tapahtumat länsimaisten ihmisten mielissä keskiajalla, kun kreikankielistä alkuperäistarinaa ei tunnettu.</p> <p>Tutkielman tavoitteena on selvittää, millaisia eepisiä vertauksia runoelmassa on käytetty ja miten ne liittyvät antiikin kirjallisuuserinteeseen. Eepinen vertaus on eräs kertomaruunouden tunnuspiirteistä. Homeroksella tällaisten vertausten tarkoitus on jaksottaa monotonista taistelua tuomalla väliin luonnon ja ihmiselämän aiheita, jotka lisäävät kohtalokkaiden käännteiden tunnelmallisuutta. Eepisten vertausten tutkiminen auttaa ymmärtämään, millä tavalla jäljittelevän runouden kirjoittajat antiikin aikaan ovat ottaneet vaikutteita eri lähteistä, yhdistelleet niitä ja luoneet täysin uudenlaisia vertauskuvia.</p> <p>Tutkimus on toteutettu keräämällä ja analysoimalla tekstissä esiintyvät eepiset vertaukset sekä muutama muu huomionarvoinen teoksen eepiseen runouteen sitova kohta hyödyntäen tekstikriittisiä editioita ja kommentaareja. Tutkielma kokoa havaitut vertaukset ja vertailee niitä oletettuun lähdeaineistoon, pääasiassa Homeroksen <i>Iliaseen</i> ja Vergiliuksen <i>Aeneikseen</i>. Vaikuttaa siltä, että eepiset vertaukset ja muut eepiset piirteet ovat välittyneet pääosin suoraan <i>Iliasta</i>. Runoelma sisältää myös itsenäisiä vertauksia, joilla ei ole suoraa esikuvaa.</p>	
Asiansanat	eepokset, kertomaruunot, latinan kieli, latinankielinen kirjallisuus, vertaukset
Säilytyspaikka	jyx.jyu.fi
Muita tietoja	

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

Faculty Faculty of Humanities and Social Sciences	Department Department of Language and Communication Studies
Author Tuomo Sipola	
Title Epic simile in <i>Ilias Latina</i>	
Subject Latin	Level Master's thesis
Month and year December 2020	Number of pages 79
<p>Abstract</p> <p>In this Master's thesis, I analyse an ancient literary work, the Latin poem <i>Ilias Latina</i>. It was apparently a didactic poem, comprised of 1070 hexameter verses that condense Homer's epic poem, the <i>Iliad</i>. There are many suggested authors but modern research identifies Baebius Italicus as the author. A noteworthy feature of the poem is the acrostic composed of the first letters of the first and last verses of the poem: <i>Italicus scripsit</i>, "Italicus wrote". The poem is seen as having preserved the events of the <i>Iliad</i> in the minds of medieval people in the West because the original Greek story was unknown.</p> <p>The goal of this investigation is to recognize what kind of epic similes there are in the poem, and how the similes are connected to the literary tradition of the ancient world. Epic simile is a characteristic of epics. In Homer, these similes are meant to stop the monotonous battles in order to introduce themes of nature and human life, which add to the atmosphere of the fateful events. By studying epic similes we can understand how imitators in the ancient times have been influenced by various sources, combined them and created completely new similes.</p> <p>The research is conducted by collecting and analysing epic similes and other noteworthy verses that tie the poem to epic poetry. This is done with the help of critical editions and commentaries. The thesis collects the found similes and compares them to the assumed textual sources, namely to Homer's <i>Iliad</i> and Virgil's <i>Aeneid</i>. It seems that the epic similes and other epic features have mostly been transmitted directly from Homer's <i>Iliad</i>. In addition, the poem contains independent similes, which are not based on prior examples.</p>	
Keywords	epics, narrative poetry, Latin language, Latin literature, similes
Depository	jyx.jyu.fi
Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	9
1.1 Tutkielman tausta	9
1.2 Tutkielman tavoite ja toteuttaminen	9
1.3 Aikaisempi tutkimus	11
2. EEPPISEN RUNOUDEN PIIRTEET	15
2.1 Eepos	15
2.2 Runomitoista	15
2.2.1 Kertaus perusteista	15
2.2.2 Daktyylinen heksametri	16
2.3 Runoteknisiä keinoja	17
2.4 Eepinen vertaus	17
3. ILIAAN LATINANKIELISET KÄÄNNÖKSET	20
3.1 Runomuotoiset käännökset	20
3.2 Proosamuotoiset käännökset	21
3.3 Myöhemmät käännökset	22
4. <i>ILIAS LATINA</i>	23
4.1 Kieli ja metriikka	23
4.2 Runoilija	24
4.2.1 Homeros	24
4.2.2 Pindaros	24
4.2.3 Silius Italicus	25
4.2.4 Baebius Italicus	25
4.3 Ajoitus	26
4.4 Teoksen rakenne	26
4.5 Tekstitraditio	27
5. VERTAUKSET JA MUUT EEPPISET PIIRTEET	29
5.1 Paris säikähtää	29

5.2	Menelaos ja Paris kohtaavat taistelussa	31
5.3	Pallas Athene tukee Diomedesta	35
5.4	Idaioksen järkytys	37
5.5	Diomedes hyökkää	42
5.6	Hektor taistelussa	43
5.7	Agamemnon tulee apuun	47
5.8	Vaununajajan kuolema	49
5.9	Hektorin ja Aiaan mittelö	51
5.10	Auringonlasku	52
5.11	Auringonnousu	53
5.12	Maaailma ja jumalat	57
5.13	Hektorin pako	62
5.14	Akhilleuksen puhe	65
6.	JOHTOPÄÄTÖKSET	67
6.1	Yhteenvedo piirteistä	67
6.2	Tutkimuksen loppupäätelmät	69
	LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	71
	Lähteet	71
	Tutkimuskirjallisuus	71
	Hakuteokset ja sanakirjat	79

T. S. SIPOLA LECTORI SALUTEM

*Caelo Saturnus coniunctus cum Iove fulget,
Sol hiemalis stat, Didymique diem celebramus.
Acta opera adsunt haec iam rure favente marique,
Calliope e vico grani sonat ultima verba.*

1. JOHDANTO

Tämä tutkimus käsittelee myyttisestä Troijan sodasta kertovaa latinankielistä *Ilias Latina*-runoelmaa ja siinä esiintyviä eepisiä vertauksia. Tutkimuksen päämääränä on selvittää, millaisin kielikuvin ja millaisissa konteksteissa nämä eepiselle kertomarunoudelle tyypilliset vertaukset esiintyvät. Pyrin tutkimuksessa vertailemaan, ovatko runoelman vertaukset itsenäisiä luomuksia vai ammentavatko ne osittain tai kokonaan kreikkalaisesta ja latinalaisesta eepisestä kertomarunoudesta.

1.1 Tutkielman tausta

Tutkimukseni liittyy antiikin kielten ja kulttuurin tutkimukseen, joka on sidoksissa länsimaisen kulttuurin ja kirjallisuuden syntyperään. Antiikin kirjallisuus sijoitetaan ajallisesti varhaisimmista säilyneistä teksteistä vuoteen 500 j.a.a.¹ Tarkastelun kohteena on latinankielinen runoelma *Ilias Latina*, jonka oletettu ajoitus on vuosien 14 j.a.a. ja 68 j.a.a. välillä.² Runoelmana teos on myös oman kirjallisuudenlajinsa, eepisen runouden edustaja. Juuri tämän lajin ominaispiirteistä nousee tutkimuksen mielenkiinnon kohde eepiset vertaukset ja muut epiikalle tyypilliset piirteet. Tämä avaa mahdollisuuksia havainnoida aikaisemman kirjallisen kulttuurin vaikutusta uuden kirjallisuuden synnyssä antiikin maailmassa.

1.2 Tutkielman tavoite ja toteuttaminen

Koska *Ilias Latina* on lyhennelmä ja käännös alunperin kreikankielisestä Homeroksen *Iliasta*, tässä käännösprosessissa tapahtuneet muutokset kiinnittävät lukijan huomion. Eepisten vertausten tutkiminen auttaa ymmärtämään, millä tavalla jäljittelevän runouden kirjoittajat antiikin aikaan ovat ottaneet vaikutteita eri lähteistä, yhdistelleet niitä ja luoneet täysin uudenlaisia vertauskuvia. Laajoja vertauskuvia voidaan pitää homeeriselle kertomarunoudelle tyypillisenä piirteenä, jota ovat myöhemmin jäljitelleet niin Vergilius, Tasso kuin Milton.³ Vaikka *Ilias Latinan* kriittiset laitokset⁴ ovatkin kattavasti kuvanneet käytettyjä tehokeinoja tekstiä kommentoidessaan, vertauksia ei ole tutkittu erikseen tai suomennettu aiemmin. Tutkimuksen tavoitteena on kerätä ja analysoida runoelmassa esiintyvät vertaukset sekä muita

¹ Riikonen 2007, 15.

² Plessis 1885, xiii–xiv; Tilroe 1939, 130; Harrison 2003b, 747; Tarkemmin ajoituksesta alaluvussa 4.3.

³ Beye 2006, 105.

⁴ Plessis 1885; Tilroe 1939; Scaffai 1982.

huomionarvoisia eepiselle runoudelle tyypillisiä vertauksellisia kohtauksia. Erityisen tarkastelun kohteena ovat vaikutteet muusta runoudesta.

Aineistoanalyysi käsittelee eepisiä vertauksia sekä muutamia muita eepisen runouden piirteitä runoelmassa. Vertausten löytäminen itsessään on melko suoraviivainen toimenpide niiden kaavamaisuuden ja erottuvuutensa vuoksi. Kaavamaisuus näkyy sanojen *ut*, *velut* ja *sic* käytössä rajaamaan vertausta. Erottuvuus taas ilmenee täysin toisenlaisena aihepiirinä, esimerkiksi usein keskelle taistelukohtausta tulevina leijonien ja haukkojen kaltaisina luontoaiheina.

Toteutan aineistoanalyysin seuraavien vaiheiden mukaisesti: 1) Lähdetekstin läpi lukeminen ja alustava suomentaminen. 2) Vertausten tunnistaminen tekstistä myös tutkimuskirjallisuutta apuna käyttäen.⁵ 3) Löydettyjen vertausten tarkasteleminen tutkimuskirjallisuuden avulla. 4) Vertausten esittäminen, suomennosten viimeistely, teoksen kirjoittajan käyttämien lähteiden suomentaminen ja niiden esittely.

Asetan tutkimuskysymykset seuraavasti:

- Onko teoksessa eepisiä vertauksia?
- Millaisia nämä vertaukset ovat?
- Miten ne liittyvät antiikin kirjallisuusperinteeseen?

Nostan esiin samankaltaisia kohtia antiikin kirjallisuudessa Scaffain (1982) ja Tilroen (1939) havaintojen mukaisesti. Nostan selkeimmät ja laajimmat antiikin kirjallisuusperinteestä nousevat lähteet esille. Tässä tutkimuskirjallisuuden lisäksi apuna on paikoin ollut Ziolkowskin ym. homeeristen vertausten hakukone.⁶ Tarkastelen huomionarvoisia kohtia ja annan sanastovihjeitä ymmärtämisen helpottamiseksi. Lopussa esitän vielä yhteenvedon taulukon muodossa.

Kerään runoelmasta kaikki eepisiä vertauksia sisältävät tai niitä muistuttavat kohdat. Kunkin kohdan yhteydessä käsittelen taustaa, liitän mukaan latinankielisen tekstin ja oman suomennokseni. Lähestyn suomennosta enemmän muodollisen vastaavuuden kautta.⁷ Tavoitteenani on saada latinankieliset säkeet vastaamaan suoraan suomenkielisiä, mikä on asettanut rajoitteita käännöksen sujuvuudelle. Lisäksi suomennoksen tarkoitus on auttaa ymmärtämään latinankielistä tekstiä, jolloin säkeiden vastaavuudesta on apua. Näiden syiden vuoksi

⁵ Tilroe 1939, 30–31, 42–86; Scaffai 1982.

⁶ Ziolkowski, Farber ja Sullivan 2015.

⁷ Muodollinen eli formaali vastaavuus tarkoittaa sitä, että käännös pyrkii jäljittelemään tekstin kielellistä muotoa. Funktionaalinen eli dynaaminen vastaavuus taas tarkoittaa merkityksen ja tekstin aiheuttaman reaktion kääntämistä. Vastaavuuden eli ekvivalenssin jatkumoa käsittelee esimerkiksi Nida (1964, 156–192).

suomennoksen sanajärjestys poikkeaa paikoin totutusta. Myös subjektipronominit jäävät paikoin pois, sillä viittaussuhteet voisivat olla vieläkin epäselvempiä niiden kanssa. Käytän henkilöistä kreikkalaisia nimiä, sillä ne lienevät tutumpia suomenkieliselle lukijakunnalle (siis Hektor, ei Hector).

Suomennostyössä vertailukohtana ovat Scaffain⁸ italiankielinen ja Tilroen⁹ englanninkielinen proosakäännös. Vertailen runoelman suhdetta Vergiliukseen ja Homerokseen suomentamalla otteita myös näiden ja muutamien muiden kirjoittajien teoksista. Kreikan suomentamisessa kielioppien ja sanakirjojen lisäksi hyödyllisenä apuna ovat Perseus Digital Library¹⁰ ja sen tarjoama Greek Word Study Tool,¹¹ tulkintaa helpottavat Butlerin¹² ja Murrayn¹³ englanninkieliset käännökset ja Bennerin selitysteos,¹⁴ joskin olen pyrkinyt alkuperäistekstiä vastaavaan muodollisesti täsmällisempään ilmaisuun. Lisäksi Mannisen¹⁵ suomennos on hyvä vertailukohta.

Tutkielman rakenne on seuraava. Tämän johdantoluvun 1 jälkeen tulee eepisen runouden piirteitä tarkemmin esittelevä luku 2. Se luo katsauksen runomittojen lisäksi erilaisiin runoteknisiin keinoihin sekä tutkimuksen kannalta oleelliseen eepiseen vertaukseen. Luku 3 esittelee *Iliaan* latinankielisiä käännöksiä, jotka asettavat *Ilias Latinan* sen historialliseen kontekstiin antiikin ja keskiajan kirjallisuudessa. Luku 4 esittelee itse teoksen, kysymyksen runoilijasta, ajoituksen, rakenteen ja tekstitradiation. Luku 5 sisältää analyysin runoelman eepisistä vertauksista. Tämän jälkeen luku 6 esittää pohdintaa vertausten esiintymisestä runoelmassa ja tutkimuksen johtopäätökset.

1.3 Aikaisempi tutkimus

Runo on säilynyt osin huonosti, ja aiemmassa tutkimuksessa on tunnistettu monia turmeltu-neiksi arvioituja kohtia. Vollmer julkaisi ehdotuksensa¹⁶ samana vuonna kriittisen laitoksen kanssa.¹⁷ Courtney listaa useita tekstikriittisiä parannusehdotuksia, jotka kohdistuvat koko teokseen.¹⁸ Erityisesti runon alkusäkeet ovat herättäneet runsasta kiinnostusta. Niihin kor-

---

⁸ Scaffai 1982.

⁹ Tilroe 1939, 133–226.

¹⁰ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

¹¹ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph/>

¹² Butler 1898.

¹³ Murray 1924.

¹⁴ Benner 1903.

¹⁵ Manninen 1962.

¹⁶ Vollmer 1913b.

¹⁷ Vollmer 1913a.

¹⁸ Courtney 1968, 22–23.

jauksia ovat ehdottaneet Dane,¹⁹ Kilpatrick,²⁰ Schubert,²¹ Savvantidis,²² ja Gkasti.²³ Alkusa-keitä käsittelen tarkemmin luvun 4 alussa ja runoilijan henkilöllisyyttä tutkivassa osassa 4.2. Fuchs ehdottaa korjauksia Akhilleuksen uuden kilven koristuksia käsitteleviin säkeisiin 880–884.²⁴ O’Callaghan esittelee barcelonalaisen käsikirjoituksen sisältämät *Ilias Latinan* loppusäkeet 960–1070, mutta en ole saanut tätä artikkelia käsiini.²⁵ Grillone ehdottaa korjauksia ja vaihtoehtoisia tulkintoja Scaffain kriittiseen laitokseen.²⁶

Muita erityisen mielenkiinnon kohteita ovat ajoitus ja kirjailijan henkilöllisyys. Courtney kertoo näkemyksiään runoelman ajoituksesta.²⁷ Herrmann tarkastelee kriittisesti säkeiden järjestystä, kirjailijan nimeä ja ajoitusta.²⁸ Schenkl pohtii kirjailijan henkilöllisyyttä.²⁹ Scaffai tutkii julkaisussaan Pindaros-nimen esiintymistä teoksen tekijänä ja esittää teorian, kuinka nimi alkoi esiintyä teoksen käsikirjoitusten virheellisen kopioinnin seurauksena.³⁰ Schubert tarkastelee samaa Pindaros-nimeä enemmän kontekstin perusteella.³¹ Broccia ilmeisesti käsittelee laajasti tekijää ja ajoitusta, mutta en ole saanut teosta käsiini.³²

Green antaa tiiviin nykykäsityksen runoelmasta.³³ Nathansky antaa laajan yleisesityksen runoelman kirjojen sisältöön ja analysoi Homeroksen ja muiden runoilijoiden vaikutteita.³⁴ Scaffai on kirjoittanut myös yleisesityksen teoksesta, mutta en ole julkaisua saanut käsiini. Sisällysluettelon perusteella se vaikuttaa samanlaiselta kriittisen edition johdannon kanssa.³⁵ Marshall ilmeisesti kirjoittaa lyhyen yleisesityksen *Ilias Latinasta*, mutta en ole päässyt käsiksi teokseen.³⁶

Teoksen yhteys muihin Troija-kertomuksiin on herättänyt useiden tutkijoiden kiinnostuksen. Gleit käsittelee *Ilias Latinaa* roomalaisena jatkeena Troija-kertomuksille.³⁷ Venini tutkii runoelman Vergiliuksen jäljittelyä ja uskollisuutta Homeroksen alkuperäisteosta kohtaan,

¹⁹ Dane 1952, 189–190.

²⁰ Kilpatrick 1992, 857–859.

²¹ Schubert 1999, 137–141.

²² Savvantidis 2003, 41–45.

²³ Gkasti 2007, 165–168.

²⁴ Fuchs 1967, 57–58.

²⁵ O’Callaghan 1985, 1942–1957.

²⁶ Grillone 1991, 333–355.

²⁷ Courtney 2001, 149–152.

²⁸ Herrmann 1947, 241–251.

²⁹ Schenkl 1914, 575–576.

³⁰ Scaffai 1979, 932–939.

³¹ Schubert 2001, 386–393.

³² Broccia 1992.

³³ Green 2019.

³⁴ Nathansky 1906/1907.

³⁵ Scaffai 1985, 1926–1941.

³⁶ Marshall 1986, 191–194.

³⁷ Gleit 2018, 31–51.

mutta en ole päässyt käsiksi kumpaankaan artikkeliin.³⁸ Reitz kuvaa *Ilias Latinan* kiireiselle lukijalle tehtynä lyhennelmänä. Hän katsoo teosta erityisesti tämän kirjallisuudenlajin edustajana.³⁹ Haight käsittelee runoelman koulukirjamaisuutta ja ihmettelee romanttisten kohtausten poisjättämistä.⁴⁰ Myös Fantuzzi käsittelee *Ilias Latinan* rakkausteemoja.⁴¹ Broccia käsittelee säkeiden 10–12 käännöstä sanan *pestis* rakkauteen viittaavien merkitysten kautta.⁴² Koll kirjoittaa Helenan ja Andromakhen roomalaisesta tulkinnasta *Ilias Latinassa*. Hänen mukaansa Helena ottaa moralisoivan sävyn kautta ovidiaanisen tulisen rakastajan roolin, Andromakhe taas esiintyy äänettömänä ja tahtoo Didon lailla heittäytyä miehensä hautarovioon.⁴³ Gärtner on tutkinut Helenan syntyisyyttä Troija-runoudessa, mutta en ole päässyt käsiksi tähän artikkeliin.⁴⁴ Ziegler tutkii Akhilleuksen hahmoa myöhäisklassisissa latinankielisissä Troijatarinoissa.⁴⁵ Eeppinen katalogi säkeissä 161–251 on herättänyt Gkastin kiinnostuksen.⁴⁶

Runoelman käyttö ja vastaanotto myöhemmällä ajalla on kiinnostanut useita tutkijoita. Néraudau kirjoittaa yleisesityksen runoelmasta osana Troija-mukaelmia, mutta en ole saanut lukua käsiini.⁴⁷ Woods kirjoittaa runoelmasta osana keskiajan koululukemistoa.⁴⁸ Stroia tutkii romaniankielisessä työssään Homeroksen vastaanottoa Neron ajan Roomassa. Hän vertailee *Ilias Latinaa* ja Homeroksen runoutta toisiinsa.⁴⁹ Lisäksi hän on kirjoittanut ranskaksi näiden kahden teoksen suhteesta, mutta en ole päässyt käsiksi tähän artikkeliin.⁵⁰ Brugnoli ilmeisesti käsittelee teoksen vastaanottoa ja *Ilias Latinan* vaikutusta Dracontiuksen teokseen, mutta en ole päässyt käsiksi tähän julkaisuun.⁵¹ Garbugino esittelee *Ilias Latinan* vaikutusta Dares Fryygialaisen teokseen.⁵² Ripoll ilmeisesti käsittelee homeeristen myyttien uudelleen-tulkintoja viitaten myös *Ilias Latinaan*, mutta en ole saanut artikkelia käsiini.⁵³ Samaa teemaa käsittelee Fabre-Serris, mutta en ole tätäkään kirjaa saanut käsiini.⁵⁴ Courtney löytää yhteyk-

³⁸ Venini 1982; Venini 1989.

³⁹ Reitz 2007, 334–351.

⁴⁰ Haight 1947, 262–263.

⁴¹ Fantuzzi 2012, 174–175.

⁴² Broccia 2006, 177–180.

⁴³ Koll 2011, 327–350.

⁴⁴ Gärtner 2007, 5–30.

⁴⁵ Ziegler 2012.

⁴⁶ Gkasti 2008, 7–26.

⁴⁷ Néraudau 1985, 2038.

⁴⁸ Woods 2016, 35–52.

⁴⁹ Stroia 2008.

⁵⁰ Stroia 2007, 331–341.

⁵¹ Brugnoli 2001, 71–85.

⁵² Garbugino 2018, 77–128.

⁵³ Ripoll 2000, 83–112.

⁵⁴ Fabre-Serris 1998.

siä *Ilias Latinan* ja Gnaeus Matiuksen fragmenttien välillä.⁵⁵ Gianferri näkee yhteyksiä Danten (1265–1321 j.a.a) Kiirastulen esipuheen⁵⁶ ja *Ilias Latinan* säkeiden 1063–1065 välillä.⁵⁷

Polymerakis on kirjoittanut kreikaksi *Iliaan* johdannon latinankielisistä käännöksistä ja *Ilias Latinan* käännöksen teknisistä yksityiskohdista.⁵⁸ Lisäksi olen tietoinen kahdesta hänen *Ilias Latinan* alkua ja loppua käsittelevästä artikkelistaan, joita en ole saanut käsiini.⁵⁹

Lopuksi mainitsen vielä muutaman vimeaikaisen käännöksen nykykielille. Kennedyn englanninkielinen käännös⁶⁰ ja Fryn ranskankielinen käännös ilmestyivät 1998.⁶¹ Muutamaa vuotta myöhemmin ilmestynyt del Barrio Vegan espanjankielinen käännös sisältää myös kattavan lähdeluettelon.⁶²

---

⁵⁵ Courtney 2003, 100–101.

⁵⁶ Dante. *Purg.* 1, 1–12.

⁵⁷ Gianferri 2017.

⁵⁸ Polymerakis 2002a, 137–163; Polymerakis 2003, 221–248; Polymerakis 2004, 171–201.

⁵⁹ Polymerakis 2002b, 220–233; Polymerakis 2010, 325–341.

⁶⁰ Kennedy 1998.

⁶¹ Fry 1998.

⁶² del Barrio Vega ja Cristóbal López 2001.

2. EEPPISEN RUNOUDEN PIIRTEET

Tässä luvussa esittelen lyhyesti eepin runouden piirteitä. Koska nykyrunous toimii usein eri tavalla kuin klassinen runous, kertaan alla myös sille ominaiset runomitat sekä erityisesti eepin runoudelle tyypillisen daktyylisen heksametrin. Lisäksi käsittelen lyhyesti muutamia runoteknisiä keinoja, joita *Ilias Latina* -runoelmassa esiintyy. Viimeinen alaluku pureutuu vielä eepisiin vertauksiin, koska tutkielman aineistoanalyysi keskittyy niihin.

2.1 Eepos

Eepos on kertomaruno, joka kertoo jumalten, sankarien ja ihmisten teoista. Nämä aiheet ja kaikkitietävä kertoja ovat peräisin varhaisimpana kreikkalaisena runoilijana pidetyltä Homerokselta. Eepos olikin arvostettu kirjallisuuden laji läpi antiikin ajan.¹ Epiikkaa määrittää laaja-alaisuus. Komediasa ja tragediasa ympäristö rajataan ja sen ulkopuolinen jää huomioimatta, mutta epiikassa mielikuvitus tutkii miljöötä laajemmin, jolloin tavoitteeksi nousee tarve kuvata koko maailmankaikkeus ja jopa tuonpuoleinen.² Tähän samaan perustuu myös eepin vertaus, jota käsitellään myöhemmin alaluvussa 2.4.

2.2 Runomitoista

2.2.1 KERTAUS PERUSTEISTA

Klassisen ajan latinankielinen runous pohjautuu pitkien ja lyhyiden tavujen vaihtelun muodostamiin runomittoihin. Latinankielinen runous seuraa tässä kreikkalaisia esimerkkejä, sillä ainoa poikkeus tähän on vanha saturninen runomitta. Klassisessa latinassa oli äänenvoimakkuuteen perustuva sanapaino, aivan kuten nykyään suomen kielessä. Perussääntö latinan sanapainolle on se, että paino on toiseksi viimeisellä tavulla, jos tavu on pitkä, eli sisältää pitkän vokaalin tai kun tavun viimeinen konsonantti ja seuraavan sanan alku muodostavat konsonanttiryhmän. Muutoin paino on kolmanneksi viimeisellä tavulla. Kreikassa sen sijaan paino oli äänenkorkeuteen perustuva, ja myös kreikkalaisen runouden mitat perustuivat lyhyiden ja pitkien tavujen vaihtelulle. Onkin erikoista, että äänenvoimakkuuteen perustuva latinan kieli kuitenkin omaksui kreikkalaiset runomitat.³

¹ Hardie 2012, 510–511.

² Greene 1961, 194–196.

³ Halporn, Oswald ja Rosenmeyer 1980, 3–6; 59–60.

2.2.2 DAKTYYLINEN HEKSAMETRI

Eeppisen runouden runomitta antiikissa on katalektinen daktyylinen heksametri. Se koostuu nimensä mukaisesti kuudesta daktyyilisesta runojalasta (–∪∪) muodostaen kaavan, jonka mukaan säe rakennetaan. Kaksi lyhyttä tavua voidaan korvata yhdellä pitkällä, jolloin runojalat voivat olla myös spondeen (– –) muotoisia. Viimeinen runojalka on katalektinen eli viimeinen tavu jää pois daktyylista. Toisin sanoen viimeinen metron on kaksitavuinen viimeisen tavun jäädessä pois, jolloin jäljelle jäävät pitkä ja lyhyt tavu, mutta viimeinen tavu voi olla myös pitkä. Viides runojalka on yleensä kolmitavuinen daktyyli.⁴ Pitkien ja lyhyiden tavujen sijoittuminen voidaan esittää seuraavasti runojalat pystyviivoin (|) erottaen:

–∪∪ | –∪∪ | –∪∪ | –∪∪ | –∪∪ | –∪

Heksametrin sananloppuun osuva tauko eli kesuura asettuu yleisimmin kolmannen metronin aloittavan pitkän tavun jälkeen tai vastaavasti neljännen metronin aloittavan pitkän tavun jälkeen.⁵ Jälkimmäiseen yleensä liittyy samassa säkeessä toisen metronin aloittavan pitkän tavun jälkeen esiintyvä kesuura.

Heksametrilla kirjoitettuja runoelmista tunnetuimpia ovat Homeroksen eepokset *Ilias* ja *Odysseia*, Vergiliuksen *Aeneis*, Ovidiuksen *Metamorphoses* sekä Lucretiuksen didaktinen runoelma *De rerum natura*. Esimerkkinä heksametrissa ja sen kesuuroista (merkitty pitkällä pystyviivoilla) toimikoon Vergiliuksen *Bucolican* viidennen kirjan alku:⁶

– – | – ∪ ∪ | – || – | – – | – ∪ ∪ | – –
Cur non, Mopse, boni || quoniam conuenimus ambo,

– ∪ ∪ | – | – | – ∪ ∪ | – || ∪ ∪ | – ∪ ∪ | – –
tu calamos | inflare leuis, || ego dicere uersus,

– ∪ ∪ | – – | – || – | – – | – ∪ ∪ | – –
hic corylis mixtas || inter consedimus ulmos?

Mopsus, miksi emme, kun nyt me kelpo miehet tapasimme,
sinä soittamaan kevyitä ruokoja, minä säkeitä lausumaan,
istahtaisi tähän pähkinäpensaiden luo jalavien keskelle?

⁴ Halporn, Ostwald ja Rosenmeyer 1980, 10–12; 67–71.

⁵ Halporn, Ostwald ja Rosenmeyer 1980, 68–69.

⁶ Verg. *ecl.* 5, 1–3.

2.3 Runoteknisiä keinoja

Tässä osassa käsittelemme muutamia runoteknisiä keinoja, jotka eivät ole välttämättä eepiselle runoudelle tunnusomaisia mutta jotka on hyödyllistä tuntee *Ilias Latinaan* tutustuessa. Latinankieliset esimerkit ovat *Ilias Latinasta*.

Akrostikon tarkoittaa peräkkäisten säkeiden alkukirjaimien muodostamaa viestiä. Alkukirjaimet muodostavat siis järjestyksessä sanan tai lauseen. Myös säkeen viimeisten kirjainten muodostama sana on akrostikon. Tällä tavoin kirjoittaja voi sisällyttää salaisen viestin säkeisiin. Menetelmän nimitys tulee kreikan sanasta ἀκροστιχίς tai ἀκροστίχιον, joka muodostuu sanoista ἄκρος 'uloin' ja στίχος 'säe'.⁷

Eräs runoelmassa esiintyvä ilmiö on **säkeenylitys** (eli enjambementti), joka tarkoittaa sanan ja sen määreiden tai kielellisen yksikön jakautumista eri säkeiden välille.⁸ Esimerkiksi runoelmassa sanapari *arma Tydidæ* jaetaan säkeen 415 loppuun ja 416 alkuun. **Cento** eli 'tilkkuvaate' tarkoittaa runoa, joka on rakennettu muiden runoilijoiden säkeitä käyttäen, esimerkiksi Vergiliuksen ja Ovidiuksen pohjalta.⁹ **Ekfraasi** tarkoittaa kohteen tarkkaa kuvailua.¹⁰ Tällaisen kuvailun kohteena ovat olleet esimerkiksi Homeroksella Akhilleuksen kilpi¹¹, Vergiliuksella Junon temppelin ovet Karthagossa¹² ja Catulluksella Ariadnen tarinan kertova peite¹³.

2.4 Eepinen vertaus

Keskeinen käsite tässä tutkielmassa on eepinen vertaus, joka on eräs kertomarunouden tunnuspiirteistä. Tässä luvussa selitän vertausten käyttöä runoudessa sekä syvennyn eepisen vertauksen käyttöön.

Aristoteles määrittelee metaforan yläkäsitteeksi useille kielikuville. Sellaisia olivat hänelle asian kutsuminen siihen läheisesti liittyvällä toisella asialla (metonymia) ja asian kutsuminen itsensä osalla tai jollain, jonka osa asia on (synekdokee). Nykyään näitä ei lasketa kirjallisuudessa metaforiksi.¹⁴ Aristoteleen mukaan metafora on muotoa "Akhilleus on leijona". Sen sijaan lause "Akhilleus on kuin leijona" on vertaus, koska lauseessa on kuin-sana¹⁵.

⁷ D. P. Fowler ja P. G. Fowler 2012, 9–10.

⁸ Halporn, Ostwald ja Rosenmeyer 1980, 124.

⁹ Okáčová 2009, 1–2.

¹⁰ Rusten 2012, 495.

¹¹ Hom. *Il.* 18, 478–608.

¹² Verg. *Aen.* 1, 453–493.

¹³ Cat. 64, 50–264.

¹⁴ Heinonen et al. 2012, 426.

¹⁵ Aristot. *rhet.* 3, 4, 1406b20–06a15.

Heinonen et al. ovat sitä mieltä, että Aristoteleella edellä esitetyn mukainen metaforan ja vertauksen suhde on päinvastainen kuin mitä nykyään ajatellaan. Nykyaikainen ajattelutapa on siis, että metafora on vertauksen alalaji eli metafora on lyhennetty vertaus ilman kuin-sanaa. Quintilianus on määritellyt metaforan nykyaikaiseen tapaan:¹⁶ *metaphora brevior est similitudo* ”metafora on lyhyempi vertaus”.¹⁷ Samanlaisen hierarkian antaa Cicero:¹⁸ *similitudinis est ad verbum unum contracta brevitatis* ”[metafora] on vertauksen lyhyys kutistettuna yhteen sanaan”. Addison kuitenkin toteaa, että 1900-luvulla Ciceron ja Quintilianuksen näkemykset ovat vähemmistössä.¹⁹ Toisaalta eepistä vertausta voidaan pitää jopa oleellisena ilmiönä yritettäessä ymmärtää vertauksen olemusta.²⁰

Koko eepin vertauksen perinne johtaa juurensa tietenkin Homeroksen *Iliaseen*. Homeerisen vertauksen tarkoitus on jaksottaa monotonista taistelua tuomalla väliin luonnon ja ihmiselämän aiheita. Vertaus voi myös esitellä uuden henkilön tai lisätä kohtalokkaan käänteen tunnelmallisuutta.²¹ Eepinen vertaus ei ole vain lyhyt kuvailu, vaan se sisältää yksityiskohtia ja tarkastelee asioita monipuolisesti. Se sisältää itsessään kokonaisen kohtauksen, jota ei välttämättä kuvata järjestelmällisen yksityiskohtaisesti mutta kaikki tarpeellinen selvittäen.²²

Rakenteellisesti eepinen vertaus voidaan jakaa osiin. Primäärinen subjekti eli tenori on vertauksen kohde, joka on kirjaimellisesti käytetty pääkertomuksen osa. Sekundäärinen subjekti eli vehikkeli on se, johon verrataan, eikä se ole kirjaimellisesti ymmärrettävä. Proteesi on sana, joka yleensä aloittaa vertauksen ja esittelee vehikkelin. Apoteesi on vertauksen loppua osoittava sana, joka yleensä esittelee tenorin.²³ Esimerkiksi kappaleessa 5.6 käsiteltävät *Ilias* Latinan säkeet 488–492 *ut lupus in campis ... ruit, haut secus Hector invadit* ”kuin susi vainioilla ... hyökkää, samoin Hektor hyökkää” sisältävät nämä osat: *ut* on proteesi, *lupus* on vehikkeli, *haut secus* on apoteesi ja *Hector* on tenori.

Homeroksella vertaukset keskittyvät jälkipuoliskon kirjoihin ja taistelukohtauksiin. *Iliassa* on 200 vertausta, ja niiden pituudet vaihtelevat kahdesta yhdeksään säkeeseen. Bassett ajattelee, että metafora on lähtökohta, jota seuraa abstraktimmalla tasolla vertaus. Analogian muodostaminen (”leijona on kissa”) on helpompaa kuin analyysi (”leijona on kuin kissa”). Vertauksen konkreettisuus tekee siitä soveltuvan runoilijan työkaluksi. Homeerinen vertaus

¹⁶ Quint. inst. 8, 6, 8.

¹⁷ Heinonen et al. 2012, 427.

¹⁸ Cic. de orat. 3, 157.

¹⁹ Addison 1993, 402.

²⁰ Ben-Porat 1992, 765.

²¹ Shorey 1922, 256.

²² Greene 1961, 194–196.

²³ Kjårgaard 1986, 84–86; Ziolkowski, Farber ja Sullivan 2015, Introduction, 2.

on vertauksen eräs alalaji, joka on ennemminkin vertauksesta kasvava kokonainen runollinen kuva kuin pelkkä vertaus. Vertaus on homeerisen tyylin selvin tunnuspiirre. Bassett toteaa, että erkaannuttavan ominaisuutensa vuoksi homeerinen vertaus eroaa tavallisesta vertauksesta. Se on lyyrinen pituutensa, aiheensa ja käyttönsä puolesta. Hänen mielestään sen lähtökohta on toiminnan hetkien tunteellisuudessa ja kuvauksessa vertauksen kautta. Sen tarkoitus on lopulta herättää mielikuvituksen avulla lukijassa tarinan vaatimia tunteita.²⁴

Eeppiselle vertaukselle on tyypillistä kuvauksen suuri pituus suhteessa aiheeseen. Nämä vertaukset ovat tietenkin eeppisen runouden yleinen käytäntö tai jopa sen määrittelevä ominaisuus.²⁵ Eeppiset vertaukset voidaan jakaa kolmeen ryhmään: 1) kerrannaisiin vertauksiin, joissa vertaus voi tuntua erikoiselta ja kaukaiselta, 2) heikkoihin kerrannaisiin vertauksiin, joissa verrattavana ovat samanarvoiset asiat ja 3) käännettyihin vertauksiin, joissa sen osat ovat päinvastaisessa järjestyksessä kuin heikossa kerrannaisessa vertauksessa.²⁶

Lintuaiheet ovat eräs mahdollinen eeppisen runouden vertausten lähtökohta. Vergilius vertaa sodankäyntiä petolintujen hyökkäyksiin sekä käsittelee lintujen lentoa, laulua ja muuta käyttäytymistä. Roomalaiset runoilijat eivät kuitenkaan välttämättä ymmärtäneet lintujen käyttäytymistä vaan käyttivät lintuvertauksia runoudessa muodon vuoksi.²⁷

---

²⁴ Bassett 1921, 132–133; 146–147.

²⁵ Fishelov 1993, 5–7 ja alaviite 8.

²⁶ Ben-Porat 1992, 755–765.

²⁷ Hough 1974, 4–9.

3. ILIAAN LATINANKIELISET KÄÄNNÖKSET

Iliaan käännökset antiikista 1200-luvulle käsittävät useita mukaelmia. Roomalaisten arvostus kreikkalaista kulttuuria kohtaan ja kiinnostus yhteiseen mytologiseen historiaan lienevät olleet käännöstyön tärkeimpiä innoittajia. Homeroksen runoelmasta tehtiin eripituisia latinankielisiä versioita, ja roomalaiset kirjoittajat lainasivat Homeroksen säkeitä latinaksi, eivät kreikaksi. Livius Andronicus (n. 280/70–200 e.a.a.) käänsi varhain *Odysseian* saturniseen runomittaan,¹ mutta tästä teoksesta on säilynyt vain katkelmia.² Tämä on ainoa saturnisella mitalla kirjoitettu Homeroksen käännös, sillä mitta poistui käytöstä Naeviuksen (kuoli 210 e.a.a.) tuotosten jälkeen, kun Ennius (239–169 e.a.a.) otti heksametrin käyttöön.³

3.1 Runomuotoiset käännökset

Runouden kääntäminen runomuotoisesti on luonnollinen lähestymistapa, vaikkakin haastavampi kuin proosakäännös. Varhaiset käännökset eivät ole säilyneet nykyaikaan, mikä osoittanee, että myöhempi lukijakunta ei ole pitänyt niitä samassa arvossa kuin alkuperäistä teosta. *Ilias Latinan* lisäksi on säilynyt fragmentteina kolme latinankielistä runoversiota *Iliasta*.⁴

Sullan (138–78 e.a.a.) valtakaudella Gnaeus Matius kirjoitti *Iliasta* heksametriversio, josta kuitenkin vain seitsemän säettä on säilynyt myöhempien kirjoittajien lainauksina. Grammatikko Aulus Gellius kuvaili Gnaeus Matiusta nimillä *doctus vir*⁵ ja *vir eruditus*,⁶ ”oppinut mies”.⁷

Ninnius Crassus kirjoitti ensimmäisellä vuosisadalla e.a.a. latinankielisen heksametrirunoelman, josta on säilynyt neljä lainausta grammatikkojen teksteissä. Tilroe havainnoi, että vain yksi lainauksista⁸ vastaa läheisesti kreikkalaista⁹ tekstiä.¹⁰

¹ Saturniseksi kutsutaan 200- ja 100-luvuilta e.a.a. säilyneissä muistokirjoituksissa usein käytettyä runomittaa. Aikojen saatossa sen käyttö ja metriset yksityiskohdat unohtuivat. Toimintaperiaate on yhä määrittelemättä yksiselitteisesti, eikä edes siitä ole yksimielisyyttä, perustuuko se tavujen pituuksiin vai sanapainoihin (Jocelyn ja Manuwald 2012, 1321–1322; Halporn, Ostwald ja Rosenmeyer 1980, 60).

² Plessis 1885, xix–xxii; Tilroe 1939, 87.

³ Halporn, Ostwald ja Rosenmeyer 1980, 60,68.

⁴ Tilroe 1939, 87.

⁵ Gell. 7, 6, 5 .

⁶ Gell. 15, 25, 1 .

⁷ Tilroe 1939, 87–88; Plessis 1885, xxii–xxiv.

⁸ Non. 475, 14 .

⁹ Hom. *Il.* 16, 270.

¹⁰ Tilroe 1939, 88–89; Plessis 1885, xxiv–xxv.

Actius (tai Attius) Labeo (1. vuosisata j.a.a.) käänsi mekaanisen sanatarkasti *Iliaan* ja *Odyseian* varhaisella keisariajalla. Vain yksi säe ja muutama maininta on säilynyt.¹¹

Monet latinaksi kirjoittaneet lainasivat teksteissään *Iliasta* tai *Odyseiaa*. Esimerkiksi Vergilius ja Horatius lainaavat useasti kreikankielisistä eepoksista.¹² Tunnettu valtiomies ja tuottelias kirjoittaja Marcus Tullius Cicero (106–43 e.a.a.) käänsi tarpeen mukaan lainauksia latinaksi. Käännökset eivät vastanneet aina suoraan Homeroksen säkeitä, vaan Cicero yhdisteli niitä tai jakoi useammaksi säkeeksi tarpeen mukaan.¹³

3.2 Proosamuotoiset käännökset

Toinen tapa kääntää runoutta on olla tavoittelematta runomuotoa kohdekieleessä vaan kääntää suorasanaiseksi tekstiksi. Varhaisin tunnettu *Iliaan* proosakääntäjä Polybius (kuoli 46 tai 47 j.a.a.) kirjoitti teoksen uudestaan latinaksi. Hän oli keisari Claudiuksen (10 e.a.a. – 54 j.a.a.) vapauttama orja, joka käänsi myös Vergiliusta kreikaksi.¹⁴

Neljännellä ja viidennellä vuosisadalla ilmestyi kaksi proosaesitystä *Iliasta*. Kreikkalaisen näkökulman ottava *Dictys Cretensis ephemeris belli Troiani* on Lucius Septimiuksen kreikasta latinaksi kääntämä.¹⁵ Teoksen oletettu kirjoittaja Diktys Kreetalainen otti väitetysti myös itse osaa Troijan sotaan Idomeneuksen¹⁶ kumppanina.¹⁷ Toinen lyhennelmä, Dares Fryygialaisen *Daretis Phrygii de excidio Troiae historia*, oli keskiajalla suosittu oppikirja *Ilias Latinan* lisäksi. Teos ottaa troijalaisia puolustavan näkökulman, joka sopi keskiajan lukijakunnalle.¹⁸

Vuonna 485 j.a.a. kuollut uusplatonilainen filosofi Proklos kirjoitti Troijan sodan tapahtumista kokoomateoksessa, johon hän on koonnut *Iliaan* ja *Odyseian* kirjojen lyhennelmiä. 1100-luvulla exeteriläinen munkki Josephus Iscanus Devonus kirjoitti Dareksen teosta lainaavan lyhennelmän *De bello Troiano*. 1200-luvulta on peräisin Albertus Stardensiksen eleginen *Troilus*, joka sekin pohjautuu Dareksen latinankieliseen tarinaan. Messanensis Sisilialainen sen sijaan pohjasi *Historia Troianorum* -teoksen Diktyksen tekstiin. Myös Guido delle Colonne 1200-luvulla teki proosamuotoisen tarinan *Historia Troiana* pohjaten Diktyksen ja Dareksen teksteihin.¹⁹

¹¹ Tilroe 1939, 89; Plessis 1885, xxviii.

¹² Tilroe 1939, 90–92; Plessis 1885, xix–xx.

¹³ Plessis 1885, xxv–xxvii.

¹⁴ Tilroe 1939, 89–90.

¹⁵ Tilroe 1939, 92–94.

¹⁶ Idomeneus oli yksi Helenan kosijoista. Hän osallistui myös Troijan sotaan johtamalla kreetalaisten 80 laivasta koostuvaa joukkoa (Jenny R. March 2012, 725).

¹⁷ Harrison 2003a, 465.

¹⁸ Tilroe 1939, 92–94.

¹⁹ Tilroe 1939, 94–95.

3.3 Myöhemmät käännökset

Petrarcan (1304–1374 j.a.a.) tiedetään saaneen koulussa heikolla latinalla kirjoitetun version *Iliaan* kirjoista 1–4 ja myöhemmin Leonzio Pilaton (kuoli 1364 j.a.a.) käännöksen, joka käsitti koko teoksen. Myös muita käännöksiä julkaistiin noihin aikoihin. Lorenzo Valla (1407–1457 j.a.a.) käänsi Napolissa 16 *Iliaan* kirjaa. Myös Angelo Poliziano (1454–1494 j.a.a.) käänsi osan *Iliasta* latinankieliseksi heksametrirunoksi.²⁰

Keskiajan mukaelmat siirtyivät klassisesta esitystavasta romaanin muotoon. Sellaisia ovat esimerkiksi vuonna 1160 ilmestynyt Benoît de Sainte-Moren *Roman de Troie*, joka pohjautuu Diktykseen ja Darekseen. Hänen teoksiaan ovat mahdollisesti myös *Roman d'Enéas* ja *Roman de Thèbes*. Heinrich von Valdeke kirjoitti *Roman de Troiea* jäljittelevän teoksen *Aeneit*.²¹

---

²⁰ Tilroe 1939, 95–96.

²¹ Tilroe 1939, 96–97; Tilroe listaa erikseen Benoît de Sainte-Moren ja Englannin kuninkaan Henrik II:n hovissa toimineen Benedictus Mauranuksen, vaikka kyseessä lienee sama henkilö.

4. *ILIAS LATINA*

Ilias Latina tai *Homerus Latinus* on 1070 heksametrisäkeestä koostuva latinankielinen lyhenelmä Homeroksen kreikankielisestä *Ilias*-eepoksesta, joka on alkujaan noin 15600 säettä pitkä. *Ilias Latina* lienee opetuskäytössä ollut runoelma, jonka kirjoittajasta ei ole varmuutta. Teoksen katsotaan säilyttäneen *Iliaan* tapahtumat ihmisten mielissä keskiajalla, jolloin kreikankielistä kirjallisuutta ei tunnettu.¹

Runoelman ensimmäisten säkeiden (1–8) alkukirjaimet muodostavat nimen *Italicus* ja viimeisten säkeiden (1063–1070) alkukirjaimet sanan *scripsit*. Saksalainen klassikko Franz Bücheler (1837–1908) huomasi nämä akrostikonit ensimmäisenä, ja Emil Baehrens vuoden 1881 laitoksessaan uskoi *Italicuksen* kirjoittaneen runoelman.² Damschen katsoo noiden säkeiden akrostikonin ylipäänsä kuuluvan latinalaisen runotaiteen tehokeinoihin.³ Säkeen 7 ensimmäinen kirjain on ongelmallinen tekstikriittisestä näkökulmasta, koska muodostuvan akrostikonin toiseksi viimeinen kirjain vaihtelee eri lähteissä.⁴ Myös lopussa on samankaltainen tekstikriittinen ongelma⁵ säkeen 1065 alussa⁶.

4.1 Kieli ja metriikka

Runoelma on epiikalle ominaista daktyylista heksametriä esikuvansa mukaisesti. Harrison katsoo, että tyyli ja heksametri noudattavat Vergiliuksen ja Ovidiuksen esimerkkiä, mutta pitää tekstiä tyyliään yksitoikkoisena ja mitäänsanomattomana.⁷ Tilroen keräämien mieliteiden mukaan tyyliä voidaan pitää sangen suorana mutta heksametrejä täysin oikein muodostettuina.⁸ Myös Plessis pitää runollista tyyliä ja metriikkaa hyvälaatuisena.⁹

Huomionarvoista on se, että runoelma lainaa jatkuvasti sanontoja, säkeitä tai säkeiden osia niin Vergiliukselta ja Ovidiukselta kuin Horatiukselta, Seneca nuoremmalta ja Lucretiukselta. Antiikin maailmassa käytänteen katsottiin olevan kunnianosoitus lainattua runoilijaa kohtaan,

¹ Harrison 2003b, 747.

² Baehrens 1881, 3.

³ Damschen 2004, III.

⁴ Plessis 1885, v–vi; Scaffai 1982, 196–199.

⁵ Käsikirjoituksissa esiintyvä sana *quem* aiheuttaa ongelman, sillä akrostikon olisi *scqipsit* eikä sopivammalta vaikuttava *scripsit*.

⁶ Plessis 1885, vi; Scaffai 1982, 432–433.

⁷ Harrison 2003b, 747.

⁸ Tilroe 1939, 27–28.

⁹ Plessis 1885, xiii.

ja samalla se osoitti kirjoittajan omaa oppineisuutta.¹⁰ Tämän voi huomata hyvin tutkielman luvussa 5, jossa käsitellään otteita runoelmasta.

4.2 Runoilija

Runoelman tekijästä ei ole varmuutta, joten kirjallisuudessa esiintyy useita näkemyksiä ja arvauksia todellisesta tekijästä. Ensimmäisten säkeiden muodostama akrostikon siirtää huomion Italicus-nimisten ehdokkaiden suuntaan, joita onkin tunnistettu useita. Nykykäsityksen mukaan todennäköisin kirjoittaja on Baebius Italicus,¹¹ mutta tätäkin voidaan pitää epävarmana.¹² Asiaa vaikeuttaa myös se, että teosta ei ole mainittu lainkaan omana aikanaan ensimmäisellä vuosisadalla j.a.a.¹³

4.2.1 HOMEROS

Monet käsikirjoitukset (esim. Erfurtanus Amplonianus 12. 20., Leidensis Vossianus latinus O. 89., Guelferbytanus extravagans 301, Monacensis latinus 19462, Monacensis latinus 19463) ennen vuotta 1000 mainitsevat vain perinteisen *Homerus*-nimen runoelman alussa.¹⁴ Varhaiskeskiajan kirjoittajat lainasivat runoelmaa omiin tarkoituksiinsa, ja tuolloin sen tekijäksi mainittiin *Homerus* tai *Homerus Latinus*, jopa koulukäyttöön viittaava *Homerus puerorum*.¹⁵ Myöhäisantiikin aikainen kirjoittaja Lactantius Placidus (n. 350–400 j.a.a.) lainaa Statiuksen *Thebais*-eepoksen kommentaarissaan¹⁶ säkeet 1048–1050 ja viittaa *Homerus*-tekijään käsikirjoitusten mukaisesti.¹⁷

4.2.2 PINDAROS

Joissakin käsikirjoituksissa (esim. Vaticanus Reginensis 1708, Vaticanus Palatinus 1611 ja Parisiensis inter latinus 8413) mainitaan tekijäksi Pandarus, Pindaros tai joskus kreikkalaisen lyyrisen runoilijan (n. 518–440 e.a.a.) mukaan *Pindarus Thebanus*. Edellä mainittu Vaticanus Reginensis 1708 -käsikirjoitus 1200- tai 1300-luvulta alkaa sanoilla *Incipit liber Pindari translatoris Homeri*.¹⁸ Useat keski- ja uuden ajan kirjoittajat mainitsevat juuri Pindaroksen

¹⁰ Tilroe 1939, 28.

¹¹ Scaffai 1982, 15–18; Harrison 2003b.

¹² Courtney 1998, 934.

¹³ Tilroe 1939, 98.

¹⁴ Plessis 1885, xlix; Tilroe 1939, 102–103.

¹⁵ Tilroe 1939, 99.

¹⁶ Lact. Plac. *Stat. Theb.* 6, 114 (121).

¹⁷ Courtney 1998, 934.

¹⁸ Plessis 1885, xlvi.

runoelman tekijäksi listauksissaan. Esimerkiksi vuonna 1087 j.a.a. Alben piispa Benzo, Lorenzo Valla ja Caspar Barth (1587–1658 j.a.a.) viittaavat Pindaruksen kirjoittaneen runoelman Troijan sodasta.¹⁹ Myös nimi *Pandarus* esiintyy tekijänä, mihin lienee vaikuttanut *Iliassa* esiintyvä troijalainen sankari Pandaros²⁰. Bysanttilainen *Suda*-tietosanakirja mainitsee aleksandrialaisen Ptolemaios Pindarionin kirjoittaneen Homeroksesta,²¹ jonka vuoksi hänen on voitu ajatella liittyvän latinankieliseen *Iliaseen*.²² Eräs selitys erikoiselle tekijäehdokkaalle on 900-luvulla tapahtunut väärinkäsitys, että käsikirjoitusten otsikko *Homerus deiñ Dares*²³ ”Homeros, sitten Dares Fryygalaisen *Ilias*-lyhennelmä” olisi ensin kopioitu väärin muotoon *Homerus *Peindares* ja lopulta tekijäksi olisi ymmärretty *Pindarus*.²⁴

4.2.3 SILIUS ITALICUS

Koska akrostikonin perusteella henkilö nimeltä *Italicus* olisi kirjoittanut runoelman, on tämä tulkittu *Punica*-runoelman kirjoittaneeksi Silius Italicukseksi.²⁵ Ajoituksellisesti Silius eli juuri oikeaan aikaan (25–101 j.a.a.), mutta on outoa, ettei teoksesta ole mainintaa hänen yhteydessään.²⁶ Häntä pidettiin tekijänä aina 1900-luvun alkuun asti. Valitsemalla käsikirjoituksista sopivat lukutavat on mahdollista muodostaa ensimmäisten säkeiden alkukirjaimista akrostikon *Italici Sili*.²⁷ Tämä ja muut muunnokset vaikuttavat kuitenkin epätodennäköisiltä,²⁸ vaikka *Ilias Latinaa* voidaan pitää kielellisesti Silius Italicuksen *Punica*-runoelman kaltaisena.²⁹ Teosten välillä on kuitenkin niin suuria eroja, ettei Silius Italicuksen tekijyyttä voi niiden takia todentaa.³⁰

4.2.4 BAEBIUS ITALICUS

Nykytutkimuksen mukaan runoelman kirjoitti Baebius Italicus. Nimi itsessään esiintyy ai-noastaan 1400-luvun lopun Vindobonensis latinus 3509 -käsikirjoituksen alussa.³¹ Tämän tiedon julkaisi ensimmäisenä Schenkl,³² ja nimen otti käyttöön Vollmer kriittisessä laitok-

¹⁹ Tilroe 1939, 103–104.

²⁰ Hom. *Il.* 2, 826–827.

²¹ *Su.* π, 3034.

²² Plessis 1885, xlviii–li.

²³ Tässä sana *deinde* ’sitten’ on lyhennetty käsikirjoituksille tyypillisesti muotoon *deiñ*.

²⁴ Scaffai 1979, 938–939; Scaffai 1982, 36.

²⁵ Scaffai 1982, 12–13.

²⁶ Plessis 1885, xv–xvi.

²⁷ Scaffai 1982, 12–13.

²⁸ Tilroe 1939, 111–115.

²⁹ Tilroe 1939, 118–120.

³⁰ Tilroe 1939, 120–124.

³¹ Scaffai 1982, 15; Tilroe 1939, 124.

³² Schenkl 1890.

sessaan.³³ Voi olla, että käsikirjoitus pohjautuu aikaisempaan lähteeseen, jos nimi Baebius Italicus on oikein.³⁴ Lyykialaisen Tlosin kaupungista on löytynyt vuodelle 83 j.a.a. ajoitettu piirtokirjoitus, joka viittaa Publius Baebius Italicus -nimiseen mieheen, joka toimi myös Lyykian ja Pamfylian käskynhaltijana.³⁵ Vuodelta 19 j.a.a. on säilynyt papyruksella sotapäällikkö Germanicuksen määräys,³⁶ joka viittaa toiseen Baebiukseen sanoilla φίλος καὶ γραμματεὺς, ”ystävä ja grammatikko”, jolla viitattaneen häneen hovivirkamiehenä hellenistisessä Egyptissä, jossa Germanicus tuolloin oleili. Kielellisesti lahjakkaana ja arvostetussa asemassa olevana tämä Baebius voisi hyvinkin olla runoelman kirjoittaja. Noilta ajoilta tunnetaan piirtokirjoituksista³⁷ myös kolmas, Gaius Baebius Atticus. Baebius ei kuitenkaan ole erityisen harvinainen nimi.³⁸

4.3 Ajoitus

Ilias Latina sisältää useita Vergiliuksen ja Ovidiuksen teoksiin vertautuvia kohtia, mikä ajoittaa kirjoitushetken näiden runoilijoiden tuotannon jälkeiseen aikaan.³⁹ Yleisesti pidetään Tiberiuksen valtakautta (14 j.a.a. – 37 j.a.a.) aikaisimpana mahdollisena kirjoittamisajankohtana hopea-ajan latinan metriikan ja Ovidiukselta heksametreihin saatujen selvien vaikutteiden vuoksi.⁴⁰ Toisaalta teksti lienee syntynyt ennen keisari Neron kuolemaa vuonna 68 j.a.a., mihin Juliusten suvun ylistys (säkeet 899–902) viittaa.⁴¹ *Laus Pisonis* -runo ylistää Gaius Calpurnius Pisonia, joka osallistui vuonna 65 j.a.a. epäonnistuneeseen salaliittoon keisari Neroa vastaan.⁴² Courtney näkee *Laus Pisoniksen*⁴³ saaneen vaikutteita *Ilias Latinasta*, joten hän ehdottaa tuota vuotta viimeiseksi mahdolliseksi kirjoitusvuodeksi.⁴⁴

4.4 Teoksen rakenne

Teosta voi kuvata laadultaan epätasaiseksi, ja Homeroksen *Iliaan* tapahtumat esiintyvät tiiviimmin loppua kohti. Teksti keskittyy suuriin kaksintaisteluihin ja tunnettuihin tapahtu-

³³ Vollmer 1913a, iv.

³⁴ Tilroe 1939, 124–125; Vollmer 1913a, iv.

³⁵ *Tituli Asiae Minoris* 2, 563.

³⁶ von Wilamowitz-Moellendorff ja Zucker 1911, tekstistä 796; Baebiuksesta 799 ja 818; ajoituksesta 814.

³⁷ *CIL* 5, 1838.

³⁸ Tilroe 1939, 125–126.

³⁹ Plessis 1885, xiii.

⁴⁰ Tilroe 1939, 130.

⁴¹ Plessis 1885, xiii–xiv; Harrison 2003b, 747.

⁴² Schmidt 1969, 522; Hanslik 1964, 1022–1023.

⁴³ *Laus Pis.* 173–177.

⁴⁴ Courtney 2001.

miin.⁴⁵ Kirjakohtaiset säemäärät kutistuvat loppua kohti verrattuna Homeroksen *Iliaseen*.⁴⁶ Runoelma käsittää koko *Iliaan* tapahtumat: alussa pappi Khryses suree tyttärensä kohtaloa, ja lopussa vietetään Hektorin hautajaisia.

Runoelma jakautuu perinteen mukaisesti seuraaviin kirjoihin. Ne vastaavat suunnilleen Homeroksen tekstiä mutta eivät aina:⁴⁷

Taulukko 4.1: *Ilias Latinan* säkeiden vastaavuus Homeroksen *Iliaan* kirjoihin.

<i>Ilias</i>	<i>Ilias Latina</i>	<i>Ilias</i>	<i>Ilias Latina</i>
1	1–110	13	772–778
2	111–251	14	779–789
3	252–343	15	790–804
4	344–388	16	805–855
5	389–537	17	856–858
6	538–563	18	859–891
7	564–649	19	892–910
8	650–685	20	911–930
9	686–695	21	931–943
10	696–740	22	944–1003
11	741–757	23	1004–1014
12	758–771	24	1015–1070

4.5 Tekstitraditio

Scaffai käsittelee tunnettua tekstitradiitiota kirjassaan kattavasti⁴⁸. Tilroe listaa läpi käsikirjoitukset ja varhaiset painetut laitokset.⁴⁹ Plessis listaa 16 lähteenään käyttämäänsä käsikirjoitusta⁵⁰. Seuraan tässä Scaffain näkemystä. Käsikirjoituksista 28 on listattu kriittisen tekstin pääasiallisina lähteinä 900–1300-luvuilta ja lisäksi 17 muuta useista 1300–1400-lukujen käsikirjoituksista.⁵¹ Kaikki tunnetut käsikirjoitukset polveutuvat kadonneesta lähteestä, mikä tarkoittaa sitä, että kaikki säilyneet käsikirjoitukset ovat tuon lähteen kopioita tai niiden kopioita.⁵²

⁴⁵ Harrison 2003b, 747.

⁴⁶ Plessis 1885, xxx–xxxi.

⁴⁷ Scaffai 1982, 46–48; Vollmer 1913a, vii; Reitz 2007, 350–351.

⁴⁸ 1982, 29–57.

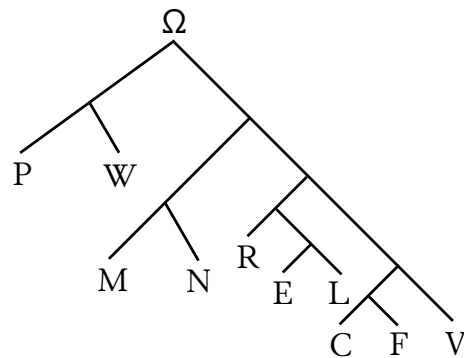
⁴⁹ 1939, 4–22.

⁵⁰ 1885, 2.

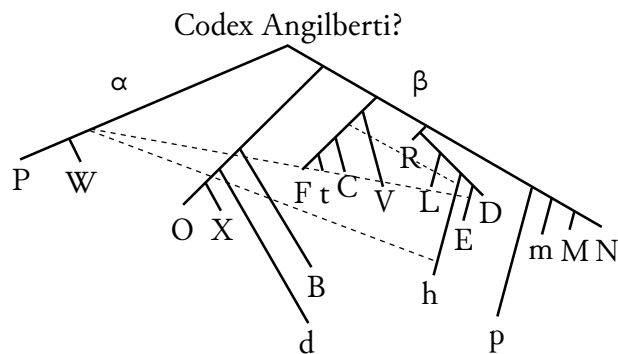
⁵¹ Scaffai 1982, 80–81.

⁵² Tilroe 1939, 4–5.

Käsikirjoitukset jakautuvat kahteen haaraan: haara α käsittää käsikirjoitukset P (Antwerpen, Musée Plantin-Moretus, latinus 66 (ex 89)) ja W (Valenciennes, Bibliothèque publique, 448 (ex 420)) ja haara β kaikki muut.⁵³ Näistä P on kirjoitettu 900- tai 1000-luvulla Koillis-Ranskassa tai Flanderissa. Käsikirjoituksessa runoelman tekstiä seuraa Dareksen *Excidium Troiae*. Käsikirjoitus W on kirjoitettu samaan aikaan samalla seudulla.⁵⁴ Kuvat 1 ja 2 esittävät eri käsikirjoitusten oletetut historialliset suhteet⁵⁵ *stemman* eli sukupuun avulla, joka yrittää kuvata samaa tekstiä edustavien käsikirjoitusten versioiden virheiden ja muutosten periytymistä.⁵⁶

Kuva 1: *Stemma codicum* Vollmerin (1913, x) mukaan.

Kuva 2: *Stemma codicum* Scaffain (1982, 50) mukaan.

⁵³ Scaffai 1982, 50.

⁵⁴ Scaffai 1982, 36–37.

⁵⁵ Vollmer 1913a, x; Scaffai 1982, 50.

⁵⁶ Heikkilä 2009, 111–128.

5. VERTAUKSET JA MUUT EEPPISET PIIRTEET

Tämä luku analysoi *Ilias Latina* -runoelman vertauksia ja muita eeppiä sisältäviä kohtia. Analyysi on toteutettu johdannossa kuvaillulla tavalla. Olen poiminut runoelmasta eeppiet vertaukset ja lisäksi ottanut mukaan muita eeppiä piirteitä. Tilroe on tunnistanut kahdeksan *Iliasta* lainattua eepistä vertausta (säkeet 254, 298–9, 396–400, 417–23, 442, 595–601, 939, 990) ja lisäksi kaksi runoilijan omaa (säkeet 488–52, 500–504).¹

Kuten alaluvussa 2.4 selitän, eeppien vertauksen kaavamainen rakenne koostuu neljästä osasta. Vertaus alkaa useimmiten proteesilla, eli esimerkiksi sanalla *ut* 'kuten' tai *velut* 'aivan kuin'. Sen parina on vehikkeli, eli jokin kuvaannollisesti ymmärrettävä usein luontoaiheinen asia, johon verrataan. Vertauksen kohde, eli tenori on se pääkertomuksen hahmo, joka käsitteään kirjaimellisesti. Sen esittelee yleensä apoteesi, eli sana kuten *sic* 'sitä', *non aliter* ja *haut secus* 'ei toisin'.

5.1 Paris säikähtää

Trojilaiset ovat huomanneet kreikkalaisten hyökkääjien rantautuvan. Kaupungin sotavoimat kokoontuvat, ja pitkä luettelo sankareita kokoontuu puolustamaan sitä. Paris on Troijan kuninkaan Priamoksen poika. Hyökkäävien kreikkalaisten puolella taas Menelaos Spartan kuninkaana on yksi sotajoukon päälliköistä. Paris huomaa Menelaoksen, jonka Helena-vaimon hän on vienyt, ja säikähtää.

Iamque duae stabant acies fulgentibus armis,
cum Paris, exitium Troiae funestaque flamma,
armatum adverso Menelaum ex agmine cernit
seque velut viso perterritus angue recepit
ad socios amens; ...

255

Jo kaksi rivistöä seisoivat aseet välkehtien,
kun Paris, Troijan turmio ja tuhoisa liekki,
huomasi vastapuolen sotajoukosta aseistetun Menelaoksen
ja kuin käärmeeen nähneenä pelästynyt vetäytyy
toveriensa luo, mieletön;

255

¹ Tilroe 1939, 30–31.

Säkeen 255 vertaus vastaa Homeroksen² kohtausta.³ Kummassakin Parista verrataan käärmeen nähneeseen, mutta *Ilias Latinassa* yleisesti ihmiseen, kun taas *Iliassa* kuvailuun liittyy laajempi kohtaaminen vuorilla tapahtuvasta käärmeen kohtaamisesta ja sen seurauksista. *Ilias* on vivahteikkaampi kuvaamaan Pariksen sisäistä tunnelmaa. Alla Homeros-lainauksessa Aleksandros on Pariksen nimi Troijan hovissa, ja Atreun poika tarkoittaa Menelaosta.

τὸν δ' ὡς οὖν ἐνόησεν Ἀλέξανδρος θεοειδῆς 30
 ἐν προμάχοισι φανέντα, κατεπλήγη φίλον ἦτορ,
 ἄψ δ' ἐτάρων εἰς ἔθνος ἐχάζετο κῆρ' ἀλεείνων.
 ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη
 οὔρεος ἐν βήσσης, ὑπὸ τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,
 ἄψ δ' ἀνεχώρησεν, ὦχρός τέ μιν εἶλε παρειάς, 35
 ὡς αὖτις καθ' ὄμιλον ἔδου Τρώων ἀγερώχων
 δείσας Ἀτρέος υἱὸν Ἀλέξανδρος θεοειδῆς.

Sitten jumalallinen Aleksandros huomasi hänen 30
 ilmestyvän esitaistelijoiden mukana, rakas sydän lyötiin,
 takaisin tovereiden seuraan perääntyä kuolemaa välttään.
 Ja kuin kun joku käärmeen nähtyään taakse väistöi
 vuoren lehdoissa, ja tärisevä otti jalat alleen,
 takaisin palasi, kalpeus sai haltuunsa hänen poskensa, 35
 niin vuorostaan ylväiden troijalaisten joukkoihin upposi
 jumalallinen Aleksandros peläten Atreun poikaa.

Ilias Latinan vertaus muistuttaa myös Vergiliuksen⁴ käärmevertausta.⁵ Myös Vergiliuksella henkilö näkee käärmeen, säikähtää ja pakenee. Tämä kuvaus on yksityiskohtaisin *Iliaseen* ja *Ilias Latinaan* verrattuna. *Ilias Latinan* vertaus on näistä lyhyin, vain yhden säkeen pituinen.

improuisum aspris ueluti qui sentibus anguem
 pressit humi nitens trepidusque repente refugit 380
 attollentem iras et caerula colla tumentem,
 haud secus Androgeos uisu tremefactus abibat.

² Hom. *Il.* 3, 30–37.

³ Tilroe 1939, 309.

⁴ Verg. *Aen.* 2, 379–382.

⁵ Tilroe 1939, 309.

kuin jos joku orjantappuroiden seassa yllättäen kyykäärmeen
 painoi maahan, tallaten säikähtänyt yhtäkkiä pakeni 380
 vihaa nostavaa ja vihreää kaulaa turvottavaa,
 samoin tuon nähtyään tärisevä Androgeos perääntyi.

Ilias Latinan säkeessä 252 mainittu aseiden välke *fulgentibus armis* toistuu uudestaan sä-
 keessä 297 (ks. vertaus 5.2), ja muutenkin se on runoudessa yleisesti esiintyvä aihe.⁶ Säkeessä
 253 Paris saa vähemmän mairittelevan lisänimen ”Troijan turmio ja tuhoisa liekki”. Ovidius⁷
 käyttää Akhilleuksesta samankaltaista ilmaisua ja osittain samoja sanoja *exitium Troiae*.⁸

...; cecidisti et femina ferro,
 totque tuos idem fratres, te perdidit idem,
 exitium Troiae nostrique orbator, Achilles; 500

...; kuolit naisenakin rautaan,
 ja joka niin monta veljeäsi, myös sinut tuhosi sama,
 Troijan turmio ja meidät orvoksi tekevä Akhilleus; 500

5.2 Menelaos ja Paris kohtaavat taistelussa

Lopulta kuitenkin kreikkalaisten johtaja Menelaos ja Troijan prinssi Paris kohtaavat taiste-
 lussa, jota säkeet 298–299 kuvaavat sonnien otteluna. Kohdassa proteesi *tum* ja apoteesi *non
 aliter* rajaavat vertausta.

...; tum adversus uterque
 constitit et galeam galea terit et pede plantam 295
 coniungit, stridetque mucro mucrone corusco,
 corpus collectum tegitur fulgentibus armis.
 non aliter fortes nitida de coniuge tauri
 bella gerunt vastisque replent mugitibus auras.

...; silloin kumpikin vastakkain
 seisoo vankasti ja kypärää kypärään hieroo ja jalalla jalan 295
 kietoo, ja kolisee miekan terä välkehtivään terään,
 suojaan vetäytyneen kehon peittää kiiltävä panssari.

⁶ Tilroe 1939, 308.

⁷ Ov. *met.* 13, 500.

⁸ Tilroe 1939, 308.

Ei toisin vahvat sonnit somista puolisoista
käy taistoon ja täytä ilmoja suurella mylvinnällä.

Iliassa ei ole vastaavassa kohdassa (3. laulu) vertausta, mutta siinä on useita samanlaisia sonnivertauksia.⁹ Seuraavaksi esittelen nämä vertaukset.

Iliassa Adamas kokee kohtalonsa Merioneen käsissä.¹⁰ Meriones on Kreetalta kotoisin oleva kreikkalainen ja urheimpia satureita, joka osallistuu myöhemmin myös Akhilleuksen toverin Patrokloksen ruumiin puolustukseen.¹¹ Alla olevassa lainauksessa troijalainen Adamas kohtaa hänet. *Iliaan* vertaus vie pienen kohtauksen kautta idylliseen maisemaan paimenten maailmaan, joka sitten sidotaan kehyskertomukseen. *Ilias Latinan* vertaus käsittelee kilpailua lehmistä, mutta sonnit ovat molemmissa keskeisenä aiheena. Molemmissa vertauksissa sonnit äännelevät mylvimällä.

ἦσπαιρ' ὡς ὅτε βοῦς τόν τ' οὔρεσι βουκόλοι ἄνδρες
ἰλλάσιν οὐκ ἐθέλοντα βίη δῆσαντες ἄγουσιν:
ὡς ὁ τυπεῖς ἦσπαιρε μίνυθ' ἀπερ, οὐ τι μάλα δῆν,
ὄφρα οἱ ἐκ χροῶς ἔγχος ἀνεσπάσαστ' ἐγγύθεν ἔλθων
ἦρωσ Μηριόνης: τόν δὲ σκότος ὄσσε κάλυψε.

575

puhkui kuin sonni jota vuorilla paimenet
köysillä voimalla sitoneet vastentahtoista vetävät:
siten hän iskettynä puhkui pienen hetken, ei kovin kauaa,
kunnes hänen lihastaan keihään veti lähelle saapunut
sankari Meriones: pimeys peitti silmät.

575

Myös troijalainen Hippodamas¹² päästää sonninkaltaisia ääniä kuollessaan Akhilleuksen keihääniskuun.¹³ Tässä Helikonin herra ja Maanjäristäjä ovat meren jumala Poseidonin epiteettejä. Tässä kohtauksessa huuto on kuolevan ihmisen eikä vasta taisteluun käyvän, kuten *Ilias Latinassa*. Homeerinen teksti on myös enemmän kytketty mytologiaan.

αὐτὰρ ὁ θυμὸν αἴσθε καὶ ἦρυγεν, ὡς ὅτε ταῦρος
ἦρυγεν ἐλκόμενος Ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα
κούρων ἐλκόντων: γάνυται δέ τε τοῖς ἐνοσίχθων:
ὡς ἄρα τόν γ' ἐρυγόντα λίπ' ὄστέα θυμὸς ἀγήνωρ:

405

⁹ Tilroe 1939, 315–316.

¹⁰ Hom. *Il.* 13, 571–575.

¹¹ Geisau 1969.

¹² Geisau 1967.

¹³ Hom. *Il.* 20, 403–406.

mutta hän sielunsa henkäisi ulos ja karjui, kuin jos sonni
 karjuu vedettäessä Helikonin herran ympäri
 nuorukaisten vetämänä. Ilahtuu siitä Maanjäristäjä, 405
 siten myös karjuessa luut jättää sankarillinen sielu.

Akhilleuksen sodankäynnin verisessä kuvauksessa hevosten ääntelyä verrataan sonnien työssään pitämiin ääniin.¹⁴ Sonnien ääntely on tässäkin kohtauksessa läsnä, mutta nyt muiden eläinten ääntelyä verrataan siihen. Kyseessä ei myöskään ole taistelutilanne.

ὥς δ' ὅτε τις ζεύξῃ βόας ἄρσενας εὐρυμετώπους 495
 τριβέμεναι κρῖ λευκὸν ἐυκτιμένη ἐν ἄλωϊ,
 ῥίμφά τε λέπτ' ἐγένοντο βοῶν ὑπὸ πόσσ' ἐριμύκων,
 ὡς ὑπ' Ἀχιλλῆος μεγαθύμου μώνυχες ἵπποι
 στεῖβον ὁμοῦ νέκυάς τε καὶ ἀσπίδας: ...

kuin kun joku laittaa leveäharteiset sonnit ikeen alle 495
 polkemaan valkoista ohraa hyvin tehdyllä puimatantereella,
 nopeasti tulee kuorituksi mylvivien sonnien jalkojen alla,
 siten suurisydämisen Akhilleuksen alla yksikavioiset hevoset
 polkivat yhdessä kuolleiden sieluja ja kilpiä: ...

Seuraavassa Skamandros-joki hyökkää Akhilleuksen kimppuun, ja joen liikkeistä tulevaa ääntä kuvataan sonnien mylvinnäksi.¹⁵ Kohtauksessa verrataan luonnonvoimaa mylvivään sonniin mutta kuitenkin väkivallan tekijänä, aivan kuten *Ilias Latinassa* ihmistä. Otteessa kuohuva joki nostattaa veden virrat, jotka työntävät Akhilleuksen tappamia ruumiita joen syvyyksiin ja sitten rannalle. Elossa olevat taas joutuvat hukuksiin.

πάντα δ' ὄρινε ῥέεθρα κυκώμενος, ὥσε δὲ νεκρούς 235
 πολλούς, οἳ ῥα κατ' αὐτὸν ἄλις ἔσαν, οὓς κτάν' Ἀχιλλεύς
 τοὺς ἔκβαλλε θύραζε μεμυκῶς ἥϊτε ταῦρος
 χέρσον δέ: ζωούς δὲ σάω κατὰ καλὰ ῥέεθρα,
 κρύπτων ἐν δίνησι βαθείησιν μεγάλῃσι.

nosti kaikki virrat kuohuva, työnsi kuolleet 235
 monet, he jotka joukoittain olivat sen alla, jotka Akhilleus tappoi,

¹⁴ Hom. *Il.* 20, 495–499.

¹⁵ Hom. *Il.* 21, 235–239.

heidät heitti pois kuin mylvivä sonni
rannalle: elävät otti kauniiden virtojen alle,
piilottaen syviin ja suuriin pyörteisiin.

Ovidiuksella joen jumala Akheloos ja Herakles taistelevat painautuen yhteen kuin sonnit
laitumella.¹⁶ Tämä kohtaus muistuttaa erittäin läheisesti *Ilias Latinan* vastaavaa, sillä molem-
missa keskiössä ovat puolisoa etsivät sonnit. Toisaalta Ovidiuksella ei esiinny mylvintää, jonka
Ilias Latinan runoilija on yhdistänyt kohtaukseen.

non aliter uidi fortes concurrere tauros, 46
cum pretium pugnae toto nitidissima saltu
experitur coniunx; spectant armenta pauentque,
nescia quem maneat tanti uictoria regni.

en toisin ole nähnyt vahvojen sonnien ottavan yhteen, 46
kun taiston palkinto koko laitumen muodokkain
puoliso on halun kohteena; katselee karja ja pelkää,
tietämättä kumpaa odottaa niin suuren valtakunnan voitto.

Selvästi edelliseen vaikuttanut kohtaus Vergiliuksella asettaa sonnit vastakkain taistelus-
sa laitumen herruudesta.¹⁷ Tässä sonnit ovat käyneet taisteluun, aivan kuten *Ilias Latinassa*,
mutta eläinten mylvintää ei mainita.

ac uelut ingenti Sila summoue Taburno 715
cum duo conuersis inimica in proelia tauri
frontibus incurrunt, paudi cessere magistri,
stat pecus omne metu mutum, mussantque iuuencae
quis nemori imperitet, quem tota armenta sequatur;

ja kuin valtavalla Silalla tai Taburnuksen huipulla 715
kun kaksi sonnia vihamieliseen taisteluun kääntyneet
otsat vastakkain käyvät, pelokkaat paimenet ovat vetäytyneet,
seisoo karja täysin pelon hiljentämänä, empivät hiehot,
kuka laidunta hallitsee, ketä koko lauma seuraa;

¹⁶ Ov. met. 9, 46–49.

¹⁷ Verg. Aen. 12, 715.

Homeroksella sonnit ääntelyineen ovat vertauksen vehikkelinä kaikissa mainituissa otteissa, mutta mikään niistä ei kuvaa ottelua laitumen herruudesta. Vain Ovidiuksen ote sisältää myös tämän aineksen, vaikkakin siinä toinen osapuoli on joen jumala.

5.3 Pallas Athene tukee Diomedesta

Kreikkalaisten hyökkäys Troijaan on käynnissä, ja Diomedes käy taistoon sotaisan jumalattaren Pallas Athenen tukemana. Hänen hyökkäystään kuvataan naarasleijonan raivokkaana hyökkäyksenä karjan kimppuun. Lainatussa kohdassa esiintyvä Diomedes oli aiolialainen Tydeuksen poika ja Troijan sodan sankari, joka oli Odysseuksen taistelutoveri ja joka kuului simpana tekonaan varasti palladionin, eli Athenen kulttipatsaan, valloitetusta kaupungista. Säkeen 399 *Calydonius heros* tarkoittaa myös Diomedesta, sillä Kalydon oli hänen isoisänsä Oineuksen kotipaikka.¹⁸

Ille, boum veluti viso grege saeva leaena,
quam stimulat ieiuna fames, ruit agmina contra
et prostrata necat vesano corpora dente:
sic ruit in medios hostes Calydonius heros,
virginis armigerae monitis et numine tutus. 400

Hän, kuin lailla karjalauman nähneen hurjan naarasleijonan,
jota ajaa viheliäinen nälkä, ryntää sotajoukkoa vastaan
ja maahan kaadetut hahmot tappaa mielipuolisin hampain:
niin ryntäsi keskelle vihollisia kalydonialainen sankari,
aseita kantavan neitsyen ohjeiden ja hengen suojelemana. 400

Leijonavertaus *veluti ... leaena ... sic ...* kuvaa Diomedeen hurjaa hyökkäystä, joka vertautuu nälkäisen leijonan saalistukseen. Proteesi *veluti* ja apoteesi *sic* rajaavat vertauksen selkeästi. Lisäksi kohtausten viimeisenä säkeenä 400 on maininta Pallas Athenen *virgo armigera* jumalaisesta tuesta.

Tämä vastaa *Iliassa* kohtaa 5, 1–8, mutta siinä ole leijonavertaus.¹⁹ *Iliasta* kuitenkin löytyy myöhemmin leijonavertaus, jossa Pallas Athene on puhunut Diomedelle ja hän ryntää taisteluun hurjempana kuin leijona.²⁰ Homeroksen kohtaus on huomattavasti pidempi kuin *Ilias Latinassa* esiintyvä. Monimutkainen kohtaus kertoo kokonaisen tarinan paimenen

¹⁸ Tilroe 1939, 332.

¹⁹ Tilroe 1939, 332.

²⁰ Hom. *Il.* 5, 136–143.

haavoittamasta pedosta, joka lopulta kaataa uhrinsa. Tässä vertaus ilmaisee lopulta, että tämä kaikki oli Diomedeen tahtoa eikä vielä toteutunut. Huomattavaa on kuitenkin, että molemmat vertauksen käsittelevät saman henkilön, Diomedeen, hyökkäystä.

δὴ τότε μιν τρὶς τόσσον ἔλεν μένος ὡς τε λέοντα
ὄν ῥά τε ποιμήν ἀγρῶ ἐπ' εἰροπόκοις οἴεσσι
χραύση μὲν τ' αὐλῆς ὑπεράλμενον οὐδὲ δαμάσση:
τοῦ μὲν τε σθένος ὤρσεν, ἔπειτα δέ τ' οὐ προσαμύνει,
ἀλλὰ κατὰ σταθμούς δύεται, τὰ δ' ἐρῆμα φοβεῖται: 140
αἶ μὲν τ' ἀγχιστῖναι ἐπ' ἀλλήλησι κέχυνται,
αὐτὰρ ὁ ἐμμεμαῶς βαθέης ἐξάλλεται αὐλῆς:
ὡς μεμαῶς Τρώεσσι μίγη κρατερὸς Διομήδης.

Silloin hänet kolme kertaa suurempi viha otti valtaansa kuin leijonan,
jota paimen pellolla villaisten pässien yllä
haavoitti karja-aitauksen yli hyppäävää mutta ei tappanut:
sen mahdin nostatti, ei tosin voi auttaa
vaan menee karjasuojaan, toinen hylätty ajaa pakoon: 140
keoiksi toinen toistensa päälle kaatuvat,
yhä innokkaana korkeasta aitauksesta hyppää:
siten tahtoi troijjalaisten sekaan liittyä mahtava Diomedes.

Toisessa kohdassa Homeroksella Diomedes vetää sotavaunuista Priamoksen pojat Ekhemonin ja Khromioksen. Tässäkin häntä verrataan karjan kimppuun hyökkäävään leijonaan.²¹ Homeroksen kohta on saman pituinen kuin *Ilias Latinassa*. Diomedeen luonne tulee selväksi, sillä häntä on verrattu leijonaan useassa kohdassa. Toisaalta tässä esiintyvät myös sonnit, hieho ja lehmä, joten vertausten eläinteema on vahvasti läsnä.

ὡς δὲ λέων ἐν βουσί θορῶν ἐξ αὐχένα ἄξι
πόρτιος ἠὲ βοὸς ξύλοχον κάτα βοσκομενάων,
ὡς τοὺς ἀμφοτέρους ἐξ ἵππων Τυδέος υἱὸς
βῆσε κακῶς ἀέκοντας, ἔπειτα δὲ τεύχε' ἐσύλα:
ἵππους δ' οἷς ἐτάροισι δίδου μετὰ νῆας ἐλαύνειν. 165

kuin joku leijona sonneja kohti ponnisti, katkaisi niskan

²¹ Hom. *Il.* 5, 161–165.

hiehon tai tiheikön alla laiduntavan lehmän,
siten molemmat hevosilta Tydeuksen poika
työnsi ikävästi vastentahtoiset, sitten riisui aseista:
hevokset tovereilleen antoi laivojen luo vietäviksi.

165

Iliassa Telamonin poikaa Aiasta verrataan leijonaan²² ja myös kahdessa muussa kohdassa²³ Diomedesta itseään.²⁴ Homeroksen vertauksen naarasleijona suojelee, kun taas *Ilias Latinassa* nälkäinen leijona hyökkää. Kohtaukset ovat siis hyvin erilaiset, sillä Homeroksella tilanne on myös huomattavasti rauhallisempi tunnelmaltaan.

Αἴας δ' ἀμφὶ Μεινοιτιάδῃ σάκος εὐρὺ καλύψας
ἐστήκει ὡς τίς τε λέων περὶ οἴσι τέκεσσιν,
ᾧ ῥά τε νήπι' ἄγοντι συναντήσωνται ἐν ὕλῃ
ἄνδρες ἐπακτῆρες: ὁ δέ τε σθένει βλεμεαίνει,
πᾶν δέ τ' ἐπισκύνιον κάτω ἔλκεται ὅσσε καλύπτων:
ὡς Αἴας περὶ Πατρόκλῳ ἦρωϊ βεβήκει.
Ἄτρεΐδης δ' ἐτέρωθεν ἀρηΐφιλος Μενέλαος
ἐστήκει, μέγα πένθος ἐνὶ στήθεσσιν ἀέζων.

135

Aias molemmat Menoiteen pojat leveällä kilvellä suojaten
oli asettunut vastaan kuin joku leijona poikastensa ympärille,
sen lapsiaan johdattavan metsässä kohtasivat
metsämiehet: joka voimistaan iloitsee,
kaiken otsanahkansa vetää alas silmät peittäääkseen:
siten Aias oli astunut sankarillisen Patrokloksen vierelle.
Areksen suosima Atreun poika Menelaos kauempana
seisoi, suuri suru rinnassaan kasvaen.

135

5.4 Idaioksen järkytys

Troijalaiset veljekset, Fegeus ja Idaios, ovat hyökänneet Diomedeen kimppuun, ja Diomedes on juuri surmannut Fegeuksen. Idaios pyrkii kostamaan veljensä kuoleman mutta ei pärjää Diomedelle. Idaios jäähmettyy järkytyksestä, jota verrataan säikeissä 417–423 lintuemon järky-

²² Hom. *Il.* 17, 132–139.

²³ Hom. *Il.* 5, 136–143; 161–163.

²⁴ Tilroe 1939, 332.

tykseen poikasten joutuessa haukan kynsiin. Käsitellyn otteen jälkeen²⁵ Diomedes haavoittaa Afroditea ja saa hänet vihastumaan.²⁶

Sed neque vim saevi nec fortia sustinet arma
Tydidae contraque tamen defendere temptat.
Ut volucris, discerpta sui cum corpora nati
accipitrem laniare videt nec tendere contra,
auxilium neque ferre suo valet anxia nato
quodque potest, levibus plaudit sua pectora pennis,
sic hostem Idaeus germani caede superbum
spectat atrox miseroque nequit succurrere fratri
et, nisi cessisset, dextra cecidisset eadem.

Mutta ei kestä villin voimaa eikä vahvoja aseita
Tydeun pojan, vaikka yrittää vastaan puolustaa.
Kuin lintuemo, kun omien lastensa revittyjä ruumiita
näkee haukan raatelevan eikä yritä vastustaa,
eikä hätääntynyt jaksa mennä avuksi omalle lapselleen,
ainoa mitä voi, kevyin sulin leyhyttää rintaansa,
siten Idaios veljensä tappamisesta ylpeää vihollista
katsoo synkkänä eikä surkealle veljelleen pysty menemään avuksi
ja, ellei olisi väistänyt, samainen oikea käsi olisi hänetkin kaatanut.

Vertauksen edellä säkeissä 415 ja 416 on itse toimintaa kuvaava kohta: juuri kun Idaios on ryhtymässä kostamaan veljensä murhaa, hän ei itse kestä Diomedeen edessä. Vertaus itsessään alkaa säkeessä 417 proteesilla *ut* ja sen jälkeen käsittää monimutkaisen seitsemän säettä pitkän kuvailun. Heksametristä johtuva sanojen vapaa sijoittelu ja alisteiset rakenteet kietovat kaikki vertauksen osat toisiinsa. Apoteesina *ut*-konjunktioille on säkeen 421 *sic*, joka tuo kerronnan vertauksesta takaisin tarinan maailmaan. Lintuemo ei pysty antamaan apua poikasilleen, *auxilium ferre*, eikä Idaios pysty auttamaan veljeään, *succurrere fratri*. Vertauksen lopussa vielä kuvataan, kuinka Idaios kuitenkin väistää Diomedeen miekkaa järkytyksestään huolimatta.

Säkeenlylyksessä säkeiden 415 ja 416 välillä *arma Tydidae* Diomedeseen viitataan patronyymillä *Tydidides*, joka tulee kreikan patronyymistä Τυδείδης 'Tydeuksen poika'.²⁷ Säkeen

²⁵ Vrt. Hom. *Il.* 5, 330–351.

²⁶ Griffiths 2003, 475; Auffarth 1998b, 615–617.

²⁷ Osassa käsikirjoituksista genetiivi on myöhäislatinan patronyymien taivutuksen mukaisessa muodossa *Tydidis* (Scaffai 1982, 290).

416 sana *contra* on adverbiaalisessa merkityksessä rakenteessa *contra defendere*, samalla tavalla säkeen 418 *tendere contra*. Ilmaisuu mukaillee Vergiliuksen esimerkkiä:²⁸ *certabant, Troes contra defendere saxis* ”yrittivät troijalaiset puolustautua kivillä”.²⁹ Säkeessä 423 molemmat verbit ovat menneen ajan totuudenvastaisessa konditionaalilauseessa klassisen latinan mukaisesti konjunktiviin pluskvamperfektissä. Aiemmassa säkeessä 422 verbit ovat tapahtumista kertovassa historiallisessa preesensissä.³⁰

Iliassa ei ole vastaavassa kohdassa vertausta vaan todetaan lyhyemmin Idaioksen ryntäävän karkuun.³¹ Tässä siis *Ilias Latinan* kirjoittaja on tahtonut laajentaa ilmaisuaan lähteeseensä verrattuna. Tämän kohdan edellä ja sen jälkeen esiintyy sadan säkeen sisällä muita eepisiä vertauksia, joten ehkä tavoitteena on ollut kerätä useampi vertaus lähelle toisiaan. Tällä vertausten joukolla on saattanut olla didaktinen tarkoitus.

Ἰδαῖος δ' ἀπόρουσε λιπῶν περικαλλέα δίφρον, 20
οὐδ' ἔτλη περιβῆναι ἀδελφείοῦ κταμένοιο:

Idaios ryntäsi karkuun poistuen kauniista vaunuistaan, 20
ei vielä kestänyt palata puolustamaan surmattua veljeä.

Tämä jälkeen *Iliassa* todetaan, että Hefaistos pelastaa Idaioksen verhoten tämän pimeyteen,³² mutta *Ilias Latinan* kohdassa Idaios väistää Diomedeen miekan itse.³³ *Ilias Latina* sisältää siis vertauksen, joka johtaa sen jälkeen tulevissa säkeissä 424–425 Agamemnonin samanlaiseen hurjan toiminnan kuvaamiseen.³⁴ Tässä *Teucro* ovat troijalaisia ja *Atrides* on Agamemnon.

Nec minus in Teucros armis furi alter Atrides
insequiturque acies et ferro funera miscet. 425

Eikä vähempää teukreja vastaan aseissa ole hurja toinen Atreun poika
ja seuraa etulinjaa ja raudalla jakaa kuolemaa. 425

Ilias Latinan lintuemovertauksella ei ole tässä tarinan kohdassa vastinetta *Iliassa*, kuten yllä esitettyssä samoista tapahtumista kertovasta lainauksesta voi huomata. Sen sijaan Home-

²⁸ Verg. *Aen.* 9, 533.

²⁹ Scaffai 1982, 290.

³⁰ Scaffai 1982, 291–292.

³¹ Hom. *Il.* 5, 20–21.

³² Hom. *Il.* 5, 22–24.

³³ Scaffai 1982, 291.

³⁴ Scaffai 1982, 290.

roksella³⁵ on lintuvertaus muualla.³⁶ Tässä hätääntynyt lintuemo suree poikastensa kohtaloa, aivan kuten *Ilias Latinassakin*.

χθιζά τε καί πρωϊζ' ὄτ' ἐς Αὐλίδα νῆες Ἀχαιῶν
ἠγερέθοντο κακὰ Πριάμῳ καὶ Τρωσὶ φέρουσαι,
ἡμεῖς δ' ἀμφὶ περὶ κρήνην ἱερούς κατὰ βωμούς 305
ἔρδομεν ἀθανάτοισι τεληέσσας ἑκατόμβας
καλῆ ὑπὸ πλατανίστῳ ὄθεν ῥέεν ἀγλαὸν ὕδωρ:
ἔνθ' ἐφάνη μέγα σῆμα: δράκων ἐπὶ νῶτα δαφρινός
σμερδαλέος, τὸν ῥ' αὐτὸς Ὀλύμπιος ἦκε φῶς δέ,
βωμοῦ ὑπαΐξας πρὸς ῥα πλατάνιστον ὄρουσεν. 310
ἔνθα δ' ἔσαν στρουθοῖο νεοσσοί, νήπια τέκνα,
ὄζῳ ἐπ' ἀκροτάτῳ πετάλοις ὑποπεπτηῶτες
ὀκτώ, ἀτὰρ μήτηρ ἐνάτη ἦν ἧ τέκε τέκνα:
ἔνθ' ὁ γε τοὺς ἔλεεινὰ κατήσθιε τετριγῶτας:
μήτηρ δ' ἀμφεποτᾶτο ὀδυρομένη φίλα τέκνα: 315
τὴν δ' ἔλελιζάμενος πτέρυγος λάβεν ἀμφιαχυῖαν.
αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ τέκνα φάγε στρουθοῖο καὶ αὐτήν,
τὸν μὲν ἀρίζηλον θῆκεν θεὸς ὅς περ ἔφηνε:

Eilen tai toissapäivänä, kun akhaijien laivat Auliiseen
kokoontuivat pahuutta Priamokselle ja Troijalle kantaen,
me molemmin puolin lähteen ympärillä pyhien alttarien juurella 305
uhrasimme kuolemattomalle täydellisen sadan härän uhrin
kauniin plataanipuun alla, josta virtasi sähköyvä vesi:
siellä ilmestyi suuri ennusmerkki: tason alta punaruskea käärme
kauhistuttava, itse olymposlainen päästi sen päivänvaloon,
jalustan alta se syöksyen kohti plataanipuuta kiirehti. 310
Siellä olivat varpusen poikaset, nuoret lapset,
kaukaisimman haaran päällä lehtien alle jääneet
kahdeksan, silti yhdeksäntenä oli emo, joka synnytti lapset:
siellä se ahmaisi surkeat kirkuvaiset
emo lensi ympäriinsä surren rakkaita lapsiaan: 315

³⁵ Hom. *Il.* 2, 303–318.

³⁶ Tilroe 1939, 335.

kiertyneenä siivestä tarrasi lennossa kirkuvaa.

Kuitenkin sitten nieli alas varpusen lapset ja sen itsensä,
silmiinpistävän muutti tuo jumala, valaisikin:

Vaikutteita edellä esitettyyn vertaukseensa *Ilias Latinan* runoilija on kuitenkin ottanut Homerokselta³⁷ tarinan toisesta kohdasta, jossa Akhilleus hyökkää haukan nopeudella Hektorin kimppuun.³⁸ Tässäkin kohtauksessa verrataan taistelevia sankareita lintuihin, aivan kuten *Ilias Latinan* kohtauksessa. Asetelma on kuitenkin erilainen, sillä *Iliassa* Hektorin kimppuun hyökkävää Akhilleusta verrataan saalistavaan haukkaan. Sen sijaan *Ilias Latinassa* vehikkelinä on lintuemo, johon Idaiosta verrataan.

ἦ ὕτε κίρκος ὄρεσφιν ἐλαφρότατος πετεηνῶν
ρήϊδίως οἴμησε μετὰ τρήρωνα πέλειαν, 140
ἦ δέ θ' ὕπαιθα φοβεῖται, ὃ δ' ἐγγύθεν ὄξυ λεληκῶς
ταρφέ' ἐπαῖσσει, ἐλέειν τέ ἐ θυμὸς ἀνώγει·
ὡς ἄρ' ὃ γ' ἐμμεμαῶς ἰθὺς πέτετο, τρέσε δ' Ἐκτωρ
τεῖχος ὑπὸ Τρώων, λαιψηρὰ δὲ γούνατ' ἐνώμα.

Kuten haukka vuorilla, vikkelin lentävistä,
helposti kiittää pelokkaan kyyhkysen perässä, 140
joka edeltä pakenee, toinen vieressä korkeasti kirkuen
jatkovasti kiirehtii, myös oma sielunsa käskee saalistamaan:
juuri niin hän innokkaana suoraan kohti lensi, pakeni myös Hektor
troijalaisten muurin taakse, ohjasi ketterästi jalkojaan.

Ilias Latina kuitenkin käyttää lintuaihetta, jossa haukka on hurja ja nopea avuttomien lintujen saalistaja. Näistä kahdesta vertauksesta kreikankielinen *Ilias* keskittyy enemmän itse haukan kuvaamiseen, latinankielinen teksti taas kuvaa Idaioksen surua ja pysäyttää taistelun hetkeksi.

Myös Vergiliuksella³⁹ on kohta, joka on vaikuttanut *Ilias Latinan* vertaukseen lintuaiheellaan.⁴⁰ Vergiliuksen haukka on nopea saalistaja, joka visuaalisen väkivaltaisesti ottaa saaliseläimen kiinni. Kohtaus eroaa kuitenkin paljon *Ilias Latinan* Idaioksen järkytyksestä.

³⁷ Hom. *Il.* 22, 139–144.

³⁸ Scaffai 1982, 290.

³⁹ Verg. *Aen.* 11, 721–724.

⁴⁰ Scaffai 1982, 290.

quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto 721
consequitur pennis sublimem in nube columbam
comprensamque tenet pedibusque euiscerat uncis;
tum cruor et uulsae labuntur ab aethere plumae.

Miten helposti pyhä ja nopea haukka korkealta kalliolta 721
jahtaa sulin pilveen kohonneen kyyhkysen
ja kiinnisaatua pitää otteessaan ja nylkee jalkojensa koukuilla;
silloin hurme ja kynityt untuvat leijuvat ilmasta.

Tunnelmaltaan *Ilias Latinan* paatoksellinen vertaus niveltyy muuhun runoelmaan, esimerkiksi säkeisiin 147–150, joissa kerrotaan, kuinka Nestor muistaa vanhan ennusmerkin linnu-
tuemosta ja käärmeestä.⁴¹

temporis illius, quo visus in Aulide serpens
consumpsit volucrum bis quattuor arbore fetus
atque ipsam invalido pugnans corpore contra
addidit extremo natorum funere matrem. 150

... tuon ajan, jolloin Auliissa nähty käärme
ahmaisi puusta kahdeksan linnunpoikaa,
mutta myös heikolla keholla vastaan taistelevan itse
äidin lisäksi poikasten viimeisiin hautajaisiin. 150

5.5 Diomedes hyökkää

Säkeissä 441–444 Diomedes hyökkää vihastuneena keskelle rintamalinjaa ja surmaa kaksi troijalaista, Astynooksen ja Hyperonin. Diomedesta verrataan urheaan leijonaan.

tum vero ardescit iuvenis Calydonius ira 441
in mediasque acies animosi more leonis
fertur et Astynoum magnumque † Hyperona fundit:
comminus hunc gladio, iaculo ferit eminus illum.

Silloin kiivastuu todella kalydonialainen nuorukainen vihasta 441
keskelle rintamaa urhean leijonan lailla

⁴¹ Scaffai 1982, 290–291.

siirtyy ja Astynooksen, suuren Hyperonin iskee maahan:
lähitaistossa toisen miekalla, heittokeihäällä lävistää kaukaa toisen.

Säkeen 442 leijonavertaus on heikko viittaus Homeroksen kahteen muualla teoksessa esiintyvään vertaukseen.⁴² Molemmat kohdat⁴³ on käsitelty aiemmin osiossa 5.3.

Säkeen 443 nimi Astynoos on tekstikriittisesti mielenkiintoinen, sillä lähes kaikissa tärkeissä käsikirjoituksissa on outo muoto *Astronium*. Käsikirjoituksissa P ja W nimi on *Astrondam*. Tilroe seuraa Bondamin ja Vollmerin käsitystä, joka vastaa *Iliassa*⁴⁴ olevaa kohtausta.⁴⁵

Säkeen 443 toinenkin nimi on ongelmallinen, ja siksi sitä merkitään tekstissä kriittisellä ristillä. Runomitta vaatisi kirjaimen y kohdalle pitkän vokaalin, mutta se on latinassa lyhyt. Nimi tulee *Iliasta*, ja kreikassa sen toinen tavu on pitkä: Ὑπείρονα,⁴⁶ mitä Vollmer pitää oikeana tulkintana myös *Ilias Latinan* säkeessä.⁴⁷

Säkeessä 444 on asyndeton (ei sidesanaa kahden osan välissä: *gladio, iaculo*) ja kiasmi (pääelementit toistuvat kummassakin osassa käänteisessä järjestyksessä: *hunc gladio, iaculo ... illum*), jotka muistuttavat Ovidiuksen⁴⁸ säettä:⁴⁹

atque ita terrigenis rigido de fratribus unum
comminus ense ferit; iaculo cadit eminus ipse. 120

Ja niin maastasyntyneistä veljistä yhden tanakalla
miekalla lähitaistelussa lävistää; kaukana heittokeihästä kaatuu itse. 120

5.6 Hektor taistelussa

Taistelu troijalaisten ja kreikkalaisten välillä yltyy. Verisen kuvauksen jälkeen Troijan kuninkaan pojan Hektorin hurjuutta taistelussa verrataan säkeissä 488–492 lauman kimppuun hyökkäävän suden innokkuuteen. Hektor oli Priamoksen ja Hekaben poika ja toinen Troijan sodan suurista sankareista Akhilleuksen vastapuolella. Hän taisteli kreikkalaista Aiasta ja Diomedesta vastaan sekä runoelman käännekohdassa tappoi Patrokloksen. Myöhemmin Hektor kuolee kaksintaistelussa Akhilleusta vastaan.⁵⁰

⁴² Tilroe 1939, 339.

⁴³ Hom. *Il.* 5, 136–143; 163–164.

⁴⁴ Hom. *Il.* 5, 144.

⁴⁵ Tilroe 1939, 339.

⁴⁶ Hom. *Il.* 5, 144.

⁴⁷ Tilroe 1939, 339.

⁴⁸ Ov. *met.* 3, 119–120.

⁴⁹ Tilroe 1939, 340.

⁵⁰ Rose ja Jennifer R. March 2003b, 673; Nünlist 1998, 276–277.

Nec cessat spes una Phrygum fortissimus Hector
 sternere caede viros atque agmina vertere Graium.
 Ut lupus in campis pecudes cum vidit apertis
 (non actor gregis ipse, comes non horrida terret
 turba canum), fremit esuriens et neglegit omnes 490
 in mediosque greges avidus ruit, haut secus Hector
 invadit Danaos et territat ense cruento.

Eikä lakannut fryygien ainoa toivo, mitä vahvin Hektor
 kaatamasta teurastuksella miehiä ja kääntämästä pakoon kreikkalaisten rivejä.
 Kuin susi aukeilla vainioilla karjaa nähtyään
 (ei säikäytä pois itse lauman paimen tai hurja seuralaisensa,
 joukko koiria), karjuu nälkiintyvä eikä välitä muusta 490
 ja keskelle laumaa ahnaana hyökkää. Samoin Hektor
 hyökkää danaolaisten kimppuun ja kauhistuttaa verisellä miekallaan.

Ennen vertausta kuvataan kahdessa säkeessä Hektorin väkivaltaa taistelukentällä. Vertaus-
 ta rajaavat alussa proteesi *ut* ja lopussa apoteesi *haut secus* 'ei toisin'. Varsinainen vertaus koos-
 tuu yhdestä kuvauksesta vainiolle hyökkäävästä sudesta, mutta väliin on upotettu kuvaus
 paimenista. Vertauskuvan susi hyökkää ahnaana *avidus ruit*, ja tarinan Hektor hyökkää ja kau-
 histuttaa *invadit Danaos et territat*. Danaolaiset (lat. *Danai*, kr. Δαναοί) ovat Homeroksella
 yleisnimitys kreikkalaisille. Nimen taustalla on Danaos, jolla oli 50 danaideiksi kutsuttua
 tytärtä ja joka oli luvannut heidät Aigyptoksen pojille vaimoiksi. Murhattuaan puolisonsa
 Danaoksen käskystä tyttäret joutuivat rangaistuksena kaatamaan ikuisesti manalassa vettä
 vuotavaan astiaan.⁵¹ Myös *Ilias Latina* jatkaa *Danai*-nimityksen käyttöä. Samalla tavalla käy-
 tetään nimitystä *Grai*, joka esiintyy säkeessä 486. Troijalaisia taas kutsutaan Vähä-Aasian
 asukkaita tarkoittavalla nimityksellä fryygit, *Phryges*.

Säkeen 487 *vertere* 'kääntää' tarkoittaa tässä pakoon ajamista *fugare*. *Ilias Latinassa* on
 sama ilmaus kuin Vergiliuksella⁵² *agmina vertit* 'rivejä kääntää'.⁵³ Säkeissä 490 ja 491 käyte-
 tään kolmea sanaa kuvaamaan nälkäistä eläintä: *fremit* 'murisee', *esuriens* 'nälkiintyvä', *avidus*
 'himoinen, ahnas'.⁵⁴

⁵¹ Brown 2012, 412.

⁵² Verg. *Aen.* II, 734.

⁵³ Säkeen 489 *actor* on lähes kaikkien käsikirjoitusten mukaan *auctor* 'perustaja, luoja' tai *ductor* 'johtaja'.

⁵⁴ Scaffai 1982, 307.

Säikeiden 486–487 kuvaus Hektorin hyökkäyksestä muistuttaa seuraavaa Vergiliuksen⁵⁵ kuvausta Italiassa troijalaisten leirin muureja uhkaavista Latiumin rutuleista. Molemmissa esiintyy sama ilmaus *sternere caede viros*.⁵⁶

Interea Rutuli portis circum omnibus instant 118
sternere caede uiros et moenia cingere flammis.

Sillä välin rutulit kaikkien porttien ympärillä uhkaavat 118
kaataa miehiä teurastuksella ja ympäröidä muurit liekeillä.

Ilias Latinan vertaus muistuttaa *Iliaan*⁵⁷ kohtaa, jossa Lyykian kuningas Sarpedon on juuri puhutellut Hektoria, minkä seurauksena hän innostaa joukkoja taisteluun. *Ilias Latinan* säkeen 492 *invadit Danaos et territat ense cruento* voidaan myös ajatella heijastelevan seuraavan Homeros-lainauksen säettä 495.⁵⁸

αὐτίκα δ' ἔξ ὀχέων σὺν τεύχεσιν ἄλτο χαμᾶζε,
πάλλων δ' ὀξέα δοῦρα κατὰ στρατὸν ὄχετο πάντη 495
ὄτρύνων μαχέσασθαι, ἔγειρε δὲ φύλοπιν αἰνήν.

Heti vaunuista aseistettu loikkasi maahan,
heiluttaen teräviä keihäitään meni kaikkialla läpi sotajoukon 495
rohkaisten taistelemaan, nostatti hurjan sotahuudon.

Itse vertaukselle Homeroksella ei ole vastinetta tässä kohtaa tarinaa. *Ilias* kuitenkin sisältää hieman samankaltaisen vertauksen, jossa tosin esiintyy leijona,⁵⁹ kun se kuvaa aiemmassa kohdassa Sarpedonin taisteluintoa troijalaisten hyökätessä kreikkalaisten leiriin.⁶⁰

βῆ ῥ' ἴμεν ὡς τε λέων ὀρεσίτροφος, ὅς τ' ἐπιδευῆς
δηρὸν ἔη κρειῶν, κέλεται δέ ἐ θυμὸς ἀγήνωρ 300
μήλων πειρήσοντα καὶ ἐς πυκινὸν δόμον ἔλθεῖν:
εἴ περ γάρ χ' εὖρησι παρ' αὐτόφι βώτορας ἄνδρας
σὺν κυσὶ καὶ δούρεσσι φυλάσσοντας περὶ μήλα,
οὗ ῥά τ' ἀπείρητος μέμονε σταθμοῖο δῖεσθαι,

⁵⁵ Verg. *Aen.* 10, 118–119.

⁵⁶ Scaffai 1982, 307.

⁵⁷ Hom. *Il.* 5, 494–496.

⁵⁸ Scaffai 1982, 307.

⁵⁹ Hom. *Il.* 12, 299–308.

⁶⁰ Tilroe 1939, 348.

ἀλλ' ὁ γ' ἄρ' ἦ ἦρπαξε μετάλμενος, ἦέ καὶ αὐτὸς 305
ἔβλητ' ἐν πρώτοισι θοῆς ἀπὸ χειρὸς ἄκοντι:
ὥς ῥα τότε ἀντίθεον Σαρπηδόνα θυμὸς ἀνῆκε
τεῖχος ἐπαΐξαι διὰ τε ῥήξασθαι ἐπάλξεις.

Niinpä alkoi edetä kuin vuorileijona, joka ilman
lihaa on liian kauan, niin rohkea sielunsa käskee 300
lampaita tavoitellakseen myös tiiviiseen aitaukseen menemään:
jos kuitenkin löytäisi siitä vierestä paimenet
koirien ja keihäiden kanssa vahtimassa lampaiden ympärillä,
haluaa yrittää mennä aitauksen läpi,
mutta se joko nappaa kiinni hyökäten tai sitä itseään 305
heitetään nopeasta kädestä ensimmäisellä keihäällä:
siten nyt jumalaista Sarpedonia sielu vie
muurille ryntäämään ja murtautumaan läpi puolustuksesta.

Vergiliuksellakin on susivertaus,⁶¹ jossa troijalainen Arruns piiloutuu taistelun sekaan tapettuaan rutuleja auttavan Camillan.⁶² Vergiliuksen vertaus kuitenkin eroaa siinä, että Arruns vetäytyy taistelusta uskaliaan teon tehneen suden tavoin. *Ilias Latinassa* taas susi ja Hektor hyökkäävät kohti vihollista.

ac uelut ille, prius quam tela inimica sequantur,
continuo in montis sese auis abdidit altos 810
occiso pastore lupus magnoue iuueno,
consciis audacis facti, caudamque remulcens
subiecit pautantem utero siluasque petiuit:
haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns
contentusque fuga mediis se immiscuit armis. 815

Ja aivan kuin se, ennen kuin vihaiset keihäät seuraavat,
vetäytyi heti korkeille vuorille erakoksi 810
susi tapettuaan paimenen tai suuren nuoren härän
tietoinen uskaliaasta teostaan, ja roikkuvan hännän
tärisevän toi vasten vatsaansa ja metsään ryntäsi:

⁶¹ Verg. *Aen.* II, 810–815.

⁶² Tilroe 1939, 348.

ei toisin näkyviltä vienyt itseään pois villi Arruns
ja tyytyen pakenemaan katosi aseiden keskelle.

815

5.7 Agamemnon tulee apuun

Kreikkalaisten komentaja Agamemnon huomaa perääntyvät joukkonsa ja rientää avuksi taistelussa. Säkeissä 500–504 verrataan näitä tapahtumia leijonan saalistusvietin heräämiseen. Voimallinen kuvaus viestittää suuren soturin saapumista taistelukentälle. Atreuksen poika Agamemnon oli Mykenen ja Argoksen kuningas ja Troijan sodassa kreikkalaisten sotajoukon ylipäällikkö.⁶³

Mox ipse in medios audax se proripit hostes
oppositasque acies stricto diverberat ense.
Ut Libycus cum forte leo procul agmina vidit 500
laeta boum passim virides errare per herbas,
attollit cervice iubas sitiensque cruoris
in mediam erecto contendit pectore turbam,
sic ferus Atrides adversos fertur in hostes
infestasque Phrygum proturbat cuspidе turmas. 505

Pian rohkea itse kiirehtii vihollisten keskelle
ja esiin vedetyllä miekalla jakaa kahtia vastassa olevat rintamat.
Kuin libyalainen leijona nähtyään sattumalta kaukana lauman 500
runsaslukuisen lehmiä käyskentelemässä kaikkialla vihreillä ruohikoilla
nostaa niskansa harjakset ja hurmetta janoten
kohotetuin rinnoin pyrkii keskelle laumaa,
siten villi Atreun poika lähestyy vastassa olevia vihollisia
ja ajaa keihäällä pois fryygien vihamieliset joukot. 505

Ennen vertausta on kahden säkeen verran kuvausta Agamemnonin saapumisesta taistelukentälle. Vertaus alkaa *ut*-konjunktioilla ja päälauseessa sille vastineena on *sic*. Adjektiivi *Libycus* tarkoittaa pohjoisafrikkalaista.⁶⁴ Kerronnalle tyypillinen patronyymi eli isännimi *Atrides* (kr. Ἀτρεΐδης) 'Atreun poika' tarkoittaa Agamemnonia.⁶⁵

⁶³ Rose ja Jennifer R. March 2003a, 35–36; Auffarth 1998a, 228–229.

⁶⁴ *OLD* s.v. *Libycus*.

⁶⁵ Vollmer editoi säkeessä 505 *infesta ... cuspidе* "vihamielisellä keihäällä", kun taas Scaffai tekstitradiation mukaisesti *infestas ... turmas* "vihamieliset joukot" (Vollmer 1913a, 25; Scaffai 1982, 310).

Iliassa ei ole vertausta, vaan vastaavassa kohtaa⁶⁶ Agamemnon surmaa nopeasti erään Deikoonin.⁶⁷ Kuvaus on tyyppillinen *Iliassa*, sillä se nostaa kuolevan henkilön taustan esille ja saa hetkeksi pohtimaan, mitä hänen kuolemansa tarkoittaa yhteisölle.

ἦ καὶ ἀκόντισε δουρὶ θεῶς, βάλε δὲ πρόμον ἄνδρα
Αἰνείω ἔταρον μεγαθύμου Δηϊκόωντα
Περγασίδην, ὃν Τρῶες ὁμῶς Πριάμοιο τέκεσσι
τίον, ἐπεὶ θεὸς ἔσκε μετὰ πρώτοισι μάχεσθαι.

... sanoi ja heitti keihäällä nopeasti, osui etummaiseen mieheen
suurisydämisen Aeneaan toveriin Deikooniin
Pergasoksen poikaan, jota troijalaiset kuin Priamoksen lapsia
kunnioittivat, sillä oli nopea ensimmäisten joukossa taistelemaan.

Ilias Latinan alun säkeen 499 taistelukuvaukseen löytyy Vergiliukselta⁶⁸ vastine, jossa käytetään samaa ilmaisua *stricto ense*, tosin ei taistelussa vaan uhrimenojen keskellä:

Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur:

Silloin hurskas Aeneas miekka tanassa näin rukoilee

Samoin Vergiliuksella⁶⁹ on kohta Hyrtakoksen pojasta Hippokoonista. Kohtauksessa käytetään samaa *diverbero*-verbiä kuin *Ilias Latinan* säkeessä 499, tosin kuvaamaan nuolen eikä miekan liikettä.⁷⁰

primaque per caelum neruo stridente sagitta
Hyrtacidae iuuenis uolucris diuerberat auras

ja jänne naristen taivaalta ensimmäinen nuoli
Hyrtakoksen pojan, tuo lentävä jakaa taivaat

Ilias Latinan säkeissä 500 ja 501 on allitteroiva kolmikko *Libycus ... leo ... / laeta*. Lisäksi säkeiden välissä on säkeenylitys.⁷¹ Säkeen 501 *laeta boum passim virides errare per herbas* kanssa

⁶⁶ Hom. *Il.* 5, 533–536.

⁶⁷ Scaffai 1982, 309.

⁶⁸ Verg. *Aen.* 12, 175.

⁶⁹ Verg. *Aen.* 5, 503–504.

⁷⁰ Scaffai 1982, 309.

⁷¹ Scaffai 1982, 309.

Vergiliukselta löytyy samankaltainen kohta,⁷² joka kuvailee laiduntavia eläimiä.⁷³ Molemmissa esiintyy *laeta boum* ja *video*-verbi. Myös *per herbas* on sama molemmissa. Edellä mainitut *Ilias Latinan* säkeet ovat saaneet selkeitä vaikutteita Vergiliukselta.

laeta boum passim campis armenta videmus 220

caprigenumque pecus nullo custode per herbas

näemme kentillä hajallaan suurilukuisen lauman lemmiä 220

ja vuohilauman ilman vartijaa ruohikoilla

Vergiliuksen ilmaisussa ei ole vastaavaa säkeenylitystä *agmina / laeta boum* kuin *Ilias Latinassa* säkeissä 500–501, vaan sanat *laeta boum armenta* ovat samassa säkeessä 220. Scaffai pitää säkeenylitystä nimenomaan Baebiuksen suosimana tapana rakentaa säepari.⁷⁴

5.8 Vaununajajan kuolema

Heti edellisen *Ilias Latina* -katkelman jälkeen tulee toinenkin vertaus. Johtajansa Atreuksen pojan Agamemnonin urheuden rohkaisemina kreikkalaisten joukot rohkaistuvat hyökkäämään troijalaisia vastaan.

Tandem hic Aenean immisso tendere curru
conspicit Atrides: stricto concurrere ferro 510

comparat et iaculum, quantum furor ipse movebat,
viribus intorquet, quod detulit error ab illo,
pectus in aurigae stomachoque infigitur alto;

Vihdoin Aeneaan suuntaavan kohti syöksyvin vaunuin
Atreun poika havaitsee: rauta esillä päin juoksemaan 510
valmistautuu ja keihään, yhtä suurella kuin itse viha laittaa liikkeelle
voimalla vääntää, sen erehdys suuntasi pois,
rintaan ja työntyy syvälle vaununajajan vatsaan;

Tämä kohtaus ei varsinaisesti ole eepinen vertaus, mutta siinä verrataan voimaa yhtä suureksi kuin itse vihaa. Se kuitenkin on sisällöltään vähintäänkin yhtä rikas kuin runoelman lyhyimmät eepiset vertaukset, joten otan sen mukaan.

⁷² Verg. *Aen.* 3, 220–221.

⁷³ Tilroe 1939, 349; Scaffai 1982, 310.

⁷⁴ Scaffai 1982, 309.

Tässä kohtaa esiintyy kreikkalainen akkusatiivi *Aenean*, mutta lähes koko tekstitradiotiossa akkusatiivi on muodossa *Aeneam*, sillä kirjurien lyhenne *-eã* on avattu latinalaisittain.⁷⁵ Säe 509 muistuttaa Vergiliuksen säkeen *tandem his Aenean compellat uocibus ultro* alkua.⁷⁶

Ovidiuksella⁷⁷ on säettä 512 muistuttava kohta.⁷⁸

intorquet iaculum, quod detulit error in Idan 90

vääntää keihään, sen erehdys suuntasi kohti Idasta 90

Myös *Iliassa*⁷⁹ vastaavassa kohdassa Deikoonin kuoleman kuvailu jatkuu. Sen sijaan Homeroksen tarinassa Aeneas ei kaadu maahan vaunuista kuten *Ilias Latinan* säkeissä 514–515, vaan kuvailu kohdistuu Deikoonin viimeisiin hetkiin.⁸⁰

τόν ῥα κατ' ἀσπίδα δουρὶ βάλε κρείων Ἀγαμέμνων:
ἦ δ' οὐκ ἔγχος ἔρυτο, διὰ πρὸ δὲ εἴσατο χαλκός,
νειάριη δ' ἐν γαστρὶ διὰ ζωστῆρος ἔλασσε:
δούπησεν δὲ πεσών, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ. 540

Päällikkö Agamemnon heitti keihäällä häntä kilpeen,
joka ei pysäyttänyt keihästä, läpi suoraan meni pronssi,
alavatsaan näin läpi miekkavyön työntyi:
kaatuen tömähti, varustus kolisi päälleen. 540

Scaffain mukaan *Ilias Latinan* säkeet 510–513 on rakennettu *cento*-tekniikalla Vergiliuksen, Ovidiuksen, Homeroksen ja osittain esimerkiksi Lucanuksen säkeen⁸¹ pohjalta.⁸² Esimerkiksi säkeen 510 loppu *stricto concurrere ferro* on sama kuin *Aeneiksen* säkeessä 10, 715.⁸³

non ulli est animus stricto concurrere ferro 715

kellään ei ollut rohkeutta rynnätä esiin vedetyn raudan kanssa

⁷⁵ Scaffai 1982, 311.

⁷⁶ Verg. *Aen.* 4, 304.

⁷⁷ Ov. *met.* 5, 90.

⁷⁸ Scaffai 1982, 312.

⁷⁹ Hom. *Il.* 5, 533–540.

⁸⁰ Scaffai 1982, 311.

⁸¹ Lucan. 3, 249 *tum furor extremos mouit Romanus Orestas.*

⁸² Scaffai 1982, 311.

⁸³ Verg. *Aen.* 10, 715.

5.9 Hektorin ja Aiaan mittelo

Säkeet 595–600 kuvaavat Hektorin ja Aiaan välisen taistelun kiivautta. Aias oli Telamonin poika ja Salamiin kuningas, suurikokoinen mies ja yksi kreikkalaisten parhaista sotureista.⁸⁴

Non sic saetigeri exacuunt fervoribus iras	595
pectoribusque petunt vastis, modo dentibus uncis	596
fortia terga premunt spumantque per ora vicissim;	598
fumiferae nubes concretaque fulgura et ignes	599
iactantur magnoque implentur murmure silvae.	600
Näin eivät karkeakarvaiset kiihkolla lietso vihaansa	595
ja valtavin rinnoin ryntää kohti, nyt hampailla, kynsillä	596
painavat vahvoja selkiä ja vuorostaan suusta vaahtoavat.	598
Savuavat pilvet, kasvavat salammat ja tulet	599
lankeavat ja metsät täyttyvät suuresta ryskeestä.	600

Scaffai siirtää säkeen 597 myöhemmäksi. Hänen mukaansa säkeen 601 täytyy liittyä säkeeseen 597, sillä jo käsikirjoitukseen W on tehty sama korjaus.⁸⁵

Karkeakarvainen, *saetiger*, on tässä villisika.⁸⁶ Tämä vanhahtava sana löytyy Lucretiukselta,⁸⁷ Vergiliukselta⁸⁸ ja Ovidiukselta.⁸⁹

Hektorin ja Aiaan vertaaminen taisteleviin villisikoihin on runoilijan omaa keksintöä⁹⁰ mutta pohjautuu toiseen kohtaan Homeroksella.⁹¹ Kohtauksessa Aias ja Hektor taistelevat *Iiaan* seitsemännen laulun huippukohdassa. Tässä Homeroksella villikarju ja leijona ovat vehikkeleitä. Yllättäen *Ilias Latinan* kuvaus on paljon vivahteikkaampaa.

τὼ δ' ἐκπασσαμένω δολίχ' ἔγχεα χερσὶν ἄμ' ἄμφω	255
σὺν ῥ' ἔπεσον λείουσιν εἰκότες ὠμοφάγοισιν	
ἢ συσὶ κάπροισιν, τῶν τε σθένος οὐκ ἀλαπαδόν.	
Sitten molemmat vetäen samanaikaisesti käsillään esiin pitkät keihäät	255
heti heittäytyivät taistoon kuin ollen lihaa syöviä leijonia	
tai villikarjuja, joiden voima ei herkästi ehdy.	

⁸⁴ Rose ja Jennifer R. March 2012, 46.

⁸⁵ Scaffai 1982, 332.

⁸⁶ Muita *-ger*-loppuisia sanoja runoelmassa ovat *sceptriger* 'valtikkaa kantava' (säe 8) ja *armiger* 'aseita kantava' (säkeet 400 ja 545) (Scaffai 1982, 331).

⁸⁷ Lucr. 5, 970 .

⁸⁸ Verg. *Aen.* 7, 17.

⁸⁹ Ov. *met.* 8, 376.

⁹⁰ Scaffai 1982, 331.

⁹¹ Hom. *Il.* 7, 255–257.

5.10 Auringonlasku

Aias on juuri päässyt murtamaan Hektorin taistelussa. Säkeet 614–620 kuvaavat, miten Apollo tulee auttamaan Hektoria. Taistelu jatkuu, kunnes auringon jumala Apollo ajaa vaununsa alas taivaalta ja yö saapuu. Troijalaisia tukeva Apollo oli parantamisen ja ennustamisen jumala ja nuorukaisten suojelija.⁹² Ajatus auringon ja Apollon yhteydestä on peräisin jo 400-luvulta eaa. mutta tuli laajalti hyväksytyksi vasta myöhemmin.⁹³ Kohtaus ei ole itsessään vertaus, mutta kuvaus auringonlaskusta on laaja-alainen ja sidotaan sopivasti muuhun kertomukseen ja kreikkalaiseen jumalaan. Nämä ovat kaikki myös eepin vertauksen piirteitä, joten tämä kuvaus on hyvin lähellä sellaista.

Quem levat exceptum Grais inimicus Apollo
integratque animum; iam rursus ad arma coibant 615
stringebantque iterum gladios, cum fessus in undas
coeperat igniferos Titan immergere currus
noxque subire polum: iuxta mittuntur, utrosque
qui dirimant a caede viros, nec segnius illi
deponunt animos. Tunc bello maximus Hector: 620

Hänet, huomaan otetun, nostaa kreikkalaisten vihollinen Apollo
ja palauttaa sielun ennalleen; jo taas ottivat aseineen yhteen 615
ja paljastivat uudestaan miekat, kun aaltoihin uupunut
Titaani alkoi vajottaa tulta kantavia vaunujaan,
ja yö laskeutua taivaanlaen alle: väliin lähetetään heitä, jotka molemmat
miehet erottavat kuolemasta, eivät hitaasti he
luovu sisustaan. Silloin sodassa suurin Hektor (sanoi): 620

Tämän kohdan lähteenä on Homeroksen⁹⁴ tarinallisesti samassa kohdassa oleva kuvaus Apollonin avusta Hektorille.⁹⁵

βλάβη δέ οἱ φίλα γούναθ'· ὁ δ' ὕπτιος ἐξετανύσθη
ἀσπίδι ἐγχιμφθεῖς· τὸν δ' αἴψ' ὤρθωσεν Ἀπόλλων.
καὶ νῦ κε δὴ ξιφέεσσ' αὐτοσχεδὸν οὐτάζοντο,
εἰ μὴ κήρυκες Διὸς ἄγγελοι ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν

⁹² Graf 2012, 118.

⁹³ Parker 2012, 655.

⁹⁴ Hom. *Il.* 7, 271–279.

⁹⁵ Scaffai 1982, 335.

ἦλθον, ὃ μὲν Τρώων, ὃ δ' Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων, 275
 Ταλθύβιός τε καὶ Ἴδαῖος πεπνυμένω ἄμφω:
 μέσσω δ' ἀμφοτέρων σκῆπτρα σχέθον, εἶπέ τε μῦθον
 κῆρυξ Ἴδαῖος πεπνυμένα μήδεα εἰδώς:
 μηκέτι παῖδε φίλω πολεμίζετε μηδὲ μάχεσθον:

Hän viivytti (Hektorin) rakkaita jalkoja: selällään makasi
 painautuen kilpeään vasten, mutta heti hänet nosti pystyyn Apollon.
 Ja nyt todella miekoin lähitaistelussa haavoittivat,
 Zeun ja myös ihmisten lähettiläät, viestinviejät
 tulivat: troijalaisten, ja toisaalta vaskipukuisten kreikkalaisten 275
 Talthybios ja Idaios, molemmat täysissä voimissaan.
 Välissään molempien sauvoja pitivät, ja sanan sanoi
 viestintuoja Idaios viisaita neuvoja tietäen:
 ”Älkää enää rakkaat pojat sotiko älkääkään taistelko!”

Ilias Latinan säkeen 616 eppinen kuvaus perustuu Vergiliukseen,⁹⁶ mutta Vergiliuksella hevoset ovat väsyneitä *fessos*, kun taas *Ilias Latinan* mukaan itse Apollo on väsynyt.⁹⁷

ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Hiberō 913
 tinguat equos noctemque die labente reducat:

jos ei ruusunpunainen Foibos Iberian lahteen väsyneet 913
 hevoset kastaisi ja päivän väistyessä johdattaisi yötä:

Säkeen 614 *Grais inimicus* muodostaa appositiona epiteetin Apollolle. Säkeen 615 *integrat-que animum* on yksi runoelman useista tavoista kuvata uuteen taistoon rohkaistuvia sotajoukkoja. Tämä kohta muistuttaa Caesarin⁹⁸ joukkojen rohkaisua ilmaisulla *redintegrato animo*.⁹⁹

5.11 Auringonnousu

Säkeet 650–658 kuvaavat auringonnousun ja jumalten kokoontumisen. Näistä säkeistä alkaa *Iliaan* kahdeksatta kirjaa vastaava osuus. Aiemmin troijalaiset ovat ehdottaneet Helenan palauttamista ja rauhaa, mutta Menelaos ajoi lähettiläät pois, ja kreikkalaiset linnoittautuivat.

⁹⁶ Verg. *Aen.* 11, 913.

⁹⁷ Scaffai 1982, 335.

⁹⁸ Caes. *Gall.* 2, 25, 3.

⁹⁹ Scaffai 1982, 335.

Nyt jumalat kokoontuvat, ja Juppiter siirtyy taistelun tuomariksi käyttäen vaakakuppeja päätöksen apuna. Kyseessä ei ole vertaus, mutta tämäkin kohta sisältää jumalia ja sitoo heidät tapahtumien kulkuun eepin runouden tapaan.

Huomattavaa on myös säkeessä 651 nimen *Iovis* nominatiivinen käyttö eepin runouden tunnelmaa tuovana arkaismina, joka löytyy jo Enniukselta¹⁰⁰ Juppiterin nimenä. Klassisessa latinassa *Iovis* on genetiivi, klassinen nominatiivi olisi *Iuppiter*.¹⁰¹

Ut nitidum Titan radiis patefecerat orbem, 650
convocat in coetum superos Iovis et monet, armis
ne contra sua dicta velint contendere divi.

Ipse per aetherias caeli delabitur auras
umbrosisque simul consedit montibus Idae.

Inde acies videt Iliacas dextraque potenti 655
sustinet auratas aequato pondere lances
fataque dura Phrygum casusque expendit Achivum
et Graium clades gravibus praeponderat armis.

Kun Titaani valonsäteillä oli avannut kiiltävän taivaan, 650
Juppiter kutsuu kokoon yliset ja varoittaa, aseilla
etteivät vastoin omia sanojaan jumalat tahtoisi mitellä.

Itse taivaan korkeilla tuulilla laskeutuu alas
ja samalla asettui varjoisille Ida-vuorille.

Sieltä näkee troijalaisrintamat ja mahtavalla oikealla kädellä 655
pitää ylhäällä kultaisia vaakakuppeja tasatulla painolla
ja troijalaisten kovat kohtalot sekä akhaijien tappiot punnitsee tarkoin
ja kreikkalaisten tappio raskain aseina painaa enemmän.

Zeuksen pitkä puhe tiivistyy *Ilias Latinassa* säkeisiin 651–652. *Iliassa*¹⁰² käsitellään vastaavia tapahtumia, ja puhekin on pidempi.¹⁰³

Ἡὼς μὲν κροκόπεπλος ἐκίδνατο πᾶσαν ἐπ' αἴαν, 1
Ζεὺς δὲ θεῶν ἀγορὴν ποιήσατο τερπικέραυτος
ἀκροτάτῃ κορυφῇ πολυδειράδος Οὐλύμπιοι:
αὐτὸς δὲ σφ' ἀγόρευε, θεοὶ δ' ὑπὸ πάντες ἄκουον:

¹⁰⁰ Enn. *ann.* 63, V³.

¹⁰¹ Scaffai 1982, 341.

¹⁰² Hom. *Il.* 8, 1–4.

¹⁰³ Scaffai 1982, 341.

Keltahuntuinen aamunkoitto levittäytyi koko maan ylle,
Zeus ukkosilo järjesti jumalten kokoontumisen
moniharjaisen Olympoksen kauimmaisella huipulla:
itse lausui heille, kaikki jumalat alla kuuntelivat:

I

Ilias Latinan säe 652 *ne contra sua dicta velint contendere divi* muistuttaa Vergiliuksen¹⁰⁴ säettä, jossa on myös *contendere contra* -rakenne.¹⁰⁵

solus qui Paridem solitus contendere contra,
ainoa joka oli tottunut Parista vastaan mitteleämään,

Säkeet 653–654 pohjautuvat alla lainattuun Homeroksen kohtaan.¹⁰⁶ Ida-vuori esiintyy niin Vergiliuksella¹⁰⁷ kuin Ovidiuksella¹⁰⁸, joiden kuvaukset yhdistyvät *Ilias Latinassa*.¹⁰⁹ Ida-vuoret saattoivat tarkoittaa yleisesti eri vuoria Homeroksella ja muilla kirjoittajilla. *Iliassa* se on paikka, josta jumalat katselivat Troijan sotaa. Sen sijaan tässä kohtaa Homeroksella esiintyvä taistelun kuvaus¹¹⁰ on jätetty pois *Ilias Latinasta*.¹¹¹

Ἴδην δ' ἴκανεν πολυπίδακα μητέρα θηρῶν
Γάργαρον, ἔνθά τέ οἱ τέμενος βωμός τε θυήεις.
ἔνθ' ἵππους ἔστησε πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε
λύσας ἔξ ὀχέων, κατὰ δ' ἠέρα πουλὺν ἔχευεν.
αὐτὸς δ' ἐν κορυφῇσι καθέζετο κύδει γαίων
εισορόων Τρώων τε πόλιν καὶ νῆας Ἀχαιῶν.

50

Tuli Idalle petojen monilähteisen äidin luo
Gargaronin, siellä hänelle valtakunta ja tuoksuva alttari.
Siellä ihmisten ja jumalten isä seisotti hevokset
päästäen vaunuista, kaatoi paljon sumua päälle,
itse huipulle istuutui ja riemuitsee kunniastaan
katsellen sekä troijalaisten kaupunkia että kreikkalaisten laivoja.

50

¹⁰⁴ Verg. *Aen.* 5, 370.

¹⁰⁵ Scaffai 1982, 342.

¹⁰⁶ Hom. *Il.* 8, 47–51.

¹⁰⁷ Verg. *Aen.* 3, 6.

¹⁰⁸ Ov. *met.* 11, 762.

¹⁰⁹ Scaffai 1982, 342.

¹¹⁰ Hom. *Il.* 8, 53–67.

¹¹¹ Tilroe 1939, 377.

Ilias Latinan säkeet 655–658, joissa kuvataan taistelun punnitsemista vaakakupeilla, tulevat *Iliasta*¹¹² lähes sellaisenaan.¹¹³

καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίθεινε τάλαντα:
ἐν δ' ἐτίθει δύο κῆρε τανηλεγέος θανάτοιο 70
Τρώων θ' ἵπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων,
ἔλκε δὲ μέσσα λαβῶν: ῥέπε δ' αἴσιμον ἦμαρ Ἀχαιῶν.

Ja silloin isä levitti kultaiset vaakakupit:
asetti sinne kaksi kurjuutta ja kuolemaa tuovaa kohtaloa 70
sekä troijalaisille hevosenkesyttäjille että vaskipukuisille kreikkalaisille,
nosti keskeltä ottaen kiinni: alas painui kohtalokas kreikkalaisten päivä.

Vergiliuksen runoelmassa¹¹⁴ Juppiter punnitsee Aeneaan ja rutulien johtajan Turnuksen tulevaisuutta samankaltaisessa kohdassa asettaen vaakakuppeihin kaksi kohtaloa. Toinen saa kohtalokseen kuoleman ja toinen jää vielä elävien joukkoon työtä tekemään.¹¹⁵ Vaakakuppien käyttö kokonaisten kansakuntien kohtalon määräämiseen esiintyy *Ilias Latinassa* hyvin samanlaisena.

Iuppiter ipse duas aequato examine lances 725
sustinet et fata imponit diversa duorum,
quem damnet labor et quo vergat pondere letum;

Juppiter itse kahta kuppia vaa'ankieli tasassa 725
pitelee ja asettaa kaksi erilaista kohtaloa,
kenet tuomitsee raataminen ja kenelle punnuksesta kallistuu kuolema;

Myös seuraava Vergiliuksen säe on vaikuttanut *Ilias Latinan* säkeeseen 655:¹¹⁶ ”*Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni.*”¹¹⁷ Molemmissa esiintyy heksametrin samassa kohdassa troijalaisten sotajoukkojen näkemistä kuvaava sanamuoto *acies videt Iliacas*, ja sitä seuraa *Ilias Latinassa* sana *dextraque* ja Vergiliuksella *atque*, jotka päättyvät samankaltaisesti.

¹¹² Hom. *Il.* 8, 69–72.

¹¹³ Scaffai 1982, 342.

¹¹⁴ Verg. *Aen.* 12, 725–727.

¹¹⁵ Scaffai 1982, 342.

¹¹⁶ Verg. *Aen.* 12, 861.

¹¹⁷ Scaffai 1982, 342.

5.12 Maailma ja jumalat

Akhilleus on pyytänyt äidiltään Thetikseltä uutta haarniskaa, jota äiti pyytää Vulcanukselta. Jumalten seppä suostuu takomaan uuden ja sisällyttää kilpeen maailman kuvauksen. Eeppi-selle runoudelle tyypillinen ekfraasi eli koristeen pitkä kuvaus, joka sisältää tarinan, esiintyy säkeissä 862–891. Se kertoo maailmankaikkeuden rakenteesta ja jumalista. Tämä kohta on täynnä tekstikriittisiä ongelmia ja kopiointivirheitä, jotka luultavasti periytyvät arkkityypis-tä.¹¹⁸

Illic Ignipotens mundi caelaverat arcem	862
sideraque et liquidis redimitas undique nymphis	863
[fecerat et mire liquidas Nereidos arces]	
Oceani terras et cinctum Nerea circum	864
astrorumque vices dimensaque tempora noctis,	865
quattuor et mundi partes, quantum Arctos ab Austro	
et quantum occasus roseo distaret ab ortu,	
Lucifer unde suis, unde Hesperus unus uterque	
exoreretur equis, et quantum in orbe mearet	
Luna cava et nitida lustraret lampade caelum;	870
addideratque fretis sua numina: Nerea magnum	
Oceanumque senem nec eundem Protea semper,	
Tritonasque feros et amantem Dorida fluctus;	
fecerat et liquidas mira Nereidas arte.	
Terra gerit silvas horrendaque monstra ferarum	875
fluminaque et montes cumque altis oppida muris,	
in quibus exercent leges annosaque iura	
certantes populi; sedet illic aequus utrisque	
iudex et litem discernit fronte serena.	
Parte alia castae resonant Paeana puellae	880
dantque choros molles et tympana dextera pulsat;	
ille lyrae graciles extenso pollice chordas	
percurrat septemque modos modulatur avenis:	
carmina componunt mundi resonantia motum.	
Rura colunt alii, sulcant gravia arva iuveni	885

¹¹⁸ Tilroe 1939, 412.

maturasque metit robustus messor aristas
 et gaudet pressis immundus vinitor uvis;
 tondent prata greges, pendent in rupe capellae.
 Haec inter mediis stabat Mars aureus armis,
 †quem diva poesis reliquae† circaque sedebant 890
 anguineis maestae Clotho Lachesisque capillis.

Siellä Tulimahtava oli kaivertanut maailman taivaankaaren 862
 ja tähdet ja kaikkialla vetisillä nymfeillä kiedotut 863
 [oli tehnyt ja ihmeellisesti Nereuksen vetiset holvikaaret]
 Okeanoksen maat ja ympäröidyn Nereuksen 864
 ja tähtien vaihtelut ja yön mitatut kestot 865
 ja maailman neljä osaa, paljonko Arktos Austerista
 ja paljonko ruusunpunainen lasku on etäällä noususta,
 Valonkantaja mistä omillaan, mistä Hesperos yksi ja sama
 nousee esiin hevosillaan, ja paljonko taivaankannella matkasi
 kovera Kuu ja valaisi taivaan kirkkain soihduin; 870
 ja oli lisännyt kuohuihin omat henget: suuren Nereuksen,
 ja vanhan Okeanoksen eikä aina samanlaisen Proteuksen,
 ja hurjat tritonit ja aaltoja rakastavan Doriksen;
 oli tehnyt myös kosteat nereidit ihmeellisellä taidolla.
 Maa kantaa metsiä ja petojen kamalia hirviöitä, 875
 joet sekä vuoret ja myös korkeamuurisia kaupunkoja,
 joissa toteuttavat lakeja ja vanhaa oikeutta
 riitelevät ihmiset; istuu siellä tasavertainen molemmille
 tuomari ja riidan erottaa rauhaisin kasvoin.
 Toisaalla siveät tytöt kajauttavat Paianin 880
 ja esittävät pehmeitä piirikarkeloita ja heiluttavat oikealla kädellä tamburiinia;
 hän lyyran herkkiä kieliä peukaloa venyttäen
 näppäilee ja soittaa paimenpillin seitsemän säveltä:
 kaikuvat laulut muodostavat maailman liikkeen.
 Vainioita viljelevät toiset, kyntävät hedelmällisiä peltoja mullikat 885
 ja vankka elonleikkaaja niittää kypsät tähkät
 ja likainen viinitarhuri iloitsee puristetuista rypäleistä;

noukkivat niityillä laumat, keikkuvat kalliolla vuohet.

Näiden keskellä seisoj aseissaan kultainen Mars,

jonka ympärillä istuivat ennusrunojen jumalatar ja muut

890

synkkämieliset Klotho ja Lakheisis käärmehiuksineen.

Säe 863 ja sitä seuraava tekstikriittisesti epävarma säe, joka muistuttaa säettä 874, vaikuttavat toistavan saman asian. Lisäksi nereidien esittäminen tässä kohtaa tekstiä ei ole loogista, sillä meren jumaluudet on lisätty maailman osien väliin (taivas, maa, meri). Tilroe käy läpi säkeiden 862–865 huonosta laadusta johtuvat korjaukset, joita kriittisten laitosten toimittajat ovat ehdottaneet.¹¹⁹ Säkeessä 881 on myös *Paean*-nimen akkusatiivi, joka viittaa Apolloon (kr. Παιών 'Vapauttaja').¹²⁰

Säkeet 866–870 ovat astronominen lyhennelmä didaktisen runouden tapaan. Säkeen 866 *Arctos* tarkoittaa tähtikuvio Ursaa.¹²¹ Säkeen 868 *Lucifer* on aamutähti¹²² ja *Hesperus* iltatähti¹²³ eli planeetta Venus. Poikkeaminen astronomisen kuvailun puolelle on kreikkalaiselle ja roomalaiselle runoudelle perinteinen aihe, joka esitellään aina epäsuoran kerronnan keinoin. Myös Vergiliuksella esiintyy¹²⁴ *Ilias Latinan* säkeessä 866 ilmenevä maailman neljään osaan jakaminen.¹²⁵

audiit et siquem tellus extrema refuso

225

summovet oceano et siquem extenta plagarum

quattuor in medio dirimit plaga solis iniqui.

kuuli ja jos jonkin maan ääri peräytyvästä

225

merestä erottaa ja jos jonkin neljästä vyöhykkeestä

keskellä leviävä vihamielisen auringon vyöhyke erottaa

Säkeet 862–874 muodostavat ekfraasin (ks. luku 2.3) eli kohteen tarkan kirjallisen kuvauksen.¹²⁶ Lähtökohtana on tarkasti kuvailtu Akhilleuksen kilpi, jossa myös esiintyvät maa, taivas ja meri sekä taivaan tähtikuviot,¹²⁷ jota kuvaavat oleelliset Homeroksen säkeet alla.¹²⁸ *Ilias Latinan* säkeet 862–866 ovat monisanainen johdanto, jossa kuvataan maan, taivaan ja

¹¹⁹ Tilroe 1939, 412–413.

¹²⁰ Tilroe 1939, 418; Scaffai 1982, 390.

¹²¹ Toomer ja Jones 2012, 367.

¹²² Jennifer R. March 2012, 1141.

¹²³ Hornblower, Spawforth ja Eidinow 2012, 679.

¹²⁴ Verg. *Aen.* 7, 225.

¹²⁵ Scaffai 1982, 385–386.

¹²⁶ Rusten 2012, 495.

¹²⁷ Hom. *Il.* 18, 478–608.

¹²⁸ Scaffai 1982, 383.

meren kaivertaminen kuten Homeros *Iliian* 18. kirjan säkeissä 483–485. Homeros kuvaa sitten neljällä säkeellä tähtikuvioita, kun taas *Ilias Latinan* säkeissä 866–871 käydään läpi muita tähtiä ja taivaan ilmiöitä. Yhteisiä molemmilla ovat vain Karhu ja Kuu. Sisältö on siis erilainen, mutta esitystapa hyvin samanlainen.

ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανόν, ἐν δὲ θάλασσαν,
 ἠέλιόν τ' ἀκάμαντα σελήνην τε πλήθουσας,
 ἐν δὲ τὰ τεῖρεα πάντα, τὰ τ' οὐρανὸς ἔστεφάνωται, 485
 Πληϊάδας θ' Ὑάδας τε τό τε σθένης Ὠρίωνος
 Ἄρκτον θ', ἣν καὶ Ἄμαξαν ἐπὶ κλησὶν καλέουσιν,
 ἣ τ' αὐτοῦ στρέφεται καὶ τ' Ὠρίωνα δοκεύει,
 οἷη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο.

Sinne teki maan, taivaan, meren,
 väsymättömän auringon ja täysikuun,
 kaikki tähtikuviot, jotka kiertävät taivasta, 485
 Plejadit, Hyadit ja Orionin mahdin,
 Karhun, jota myös Kärryn lisänimellä kutsutaan,
 joka kääntyy paikallaan ja vahtii Orionia,
 yksin on ilman valtameren huuhdetta.

Vergilius kuvaa¹²⁹ Vulcanuksen koristelemaa Aeneaan kilpeä seuraavasti.¹³⁰ Kohtaus ei muistuta *Ilias Latinan* kilven kuvausta, mutta Vulcanuksen tapahtumia kuvaava kilpi on sama elementti molemmissa runoelmissa.

Illic res Italas Romanorumque triumphos 626
 haud vatum ignarus venturique inscius aevi
 fecerat ignipotens, illic genus omne futurae
 stirpis ab Ascanio. ...

Sinne Italian teot ja roomalaisten voitot 626
 ennustuksista tietävä ja tulevan iäisyyden tunteva
 tulimahtava oli tehnyt, sinne koko suvun tulevan
 verson Askanioksesta lähtien. ...

¹²⁹ Verg. *Aen.* 8, 626.

¹³⁰ Scaffai 1982, 383.

Ovidius kuvaa¹³¹ Akhilleuksen kilpeä osana Odysseuksen pitkällistä puhetta.¹³² Ovidiuksella kilven kuvaus muistuttaa aiemmin mainittua Homeroksen kilven kuvausta.¹³³ Odysseus puhuu Aias Telamonin pojasta, sillä molemmat havittelevat kaatuneen Akhilleuksen varusteita, ovathan ne jumalten sepän takomat. Nokkela Odysseus epäroi ivallisesti Aiaan kykyä ymmärtää kilven koristeita.

indueret? neque enim clipei caelamina novit,
 Oceanum et terras cumque alto sidera caelo
 Pleiadasque hyadasque immunemque aequoris arcton
 diversasque urbes nitidumque Orionis ensem:
 postulat, ut capiat, quae non intelligit, arma! 295

... vaatettaisi? Eikä todellakaan tunne kilven kohokuvia,
 merta ja maita, korkean taivaan tähtiä
 ja Plejadeja, Hyadeja, ulappaa väistävää Karhua,
 erinäisiä kaupunkeja tai Orionin välkehtivää miekkaa:
 hän vaatii, että saisi kilven, jota ei ymmärrä. 295

Ovidiukselta löytyy myös paljon suurempi esimerkki¹³⁴ auringon palatsin portin kuvauksesta.¹³⁵ Vedet, maan ja taivaan kuvaus on hyvin samanlainen *Ilias Latinan* kanssa, ja myös verbi *caelo* 'kaivertaa' on sama molemmissa.¹³⁶

Materiam superabat opus: nam Mulciber illic
 aequora caelarat medias cingentia terras,
 terrarumque orbem, caelumque quod inminet orbi.

Työ ylitti aineksen: sillä Vulcanus sinne
 oli kaivertanut keskisiä maita ympäröivät ulapat
 ja maanpiirin, ja taivaan joka kaartuu piirin ylle.

Ilias Latinan säe 890 on vahingoittunut jo käsikirjoitusperinteen alkuaikoina. Mars seisomassa kohtalottarien keskellä on erikoinen kohta, mutta Tilroe selittää hahmojen yhteydek-

¹³¹ Ov. *met.* 13, 291–294.

¹³² Scaffai 1982, 383.

¹³³ Hom. *Il.* 18, 483–489.

¹³⁴ Ov. *met.* 2, 5–7.

¹³⁵ Scaffai 1982, 383–384; Tilroe 1939, 412.

¹³⁶ Vulcanuksen lisänimi *Mulciber* tulee verbistä *mulceo* 'hivellä, pehmentää', eli siitä mitä seppä metallille tekee. Niinpä nimi voisi suomeksi olla myös Pehmentäjä. *Mulciber*-nimen etymologiaa on tutkinut esimerkiksi Postgate (1882, 329–339).

si ihmisen kuolevaisuuden. Säkeessä 890 mainittu *diva* on siis kolmas nimeämätön kohtalotar Atropos.¹³⁷ *Ilias Latinan* lähteenä on mahdollisesti Hesiodoksen¹³⁸ kuvaus kohtalottarista.¹³⁹

Κλωθὼ καὶ Λάχεσις σφιν ἐφέστασαν: ἡ μὲν ὑφήσσω
Ἄτροπος οὐ τι πέλεν μεγάλη θεός, ἀλλ' ἄρα ἡ γε
τῶν γε μὲν ἀλλάων προφερέης τ' ἦν πρεσβυτάτη τε. 260

Klotho ja Lakhesis olivat heidän yllään: myös pienempikokoinen
Atropos ei ole mikään mahtavin jumalatar, mutta hänpä
silti toiset ylittää, vaikkakin vanhin nainen. 260

Myös Homeros kirjoittaa¹⁴⁰ tarinan tapahtumia vastaavassa 18. laulun Akhilleuksen kilven kuvauksessa armeijoiden välisestä eripurasta taistelun keskellä. Vaikka kohtauksessa esiintyvät eri jumalat, se kuitenkin lienee ollut *Ilias Latinan* kohtauksen lähtökohta edellisen Hesiodoksen kohtauksen kanssa.¹⁴¹

ἐν δ' Ἔρις ἐν δὲ Κυδοιμὸς ὀμίλεον, ἐν δ' ὀλοή Κήρ,
ἄλλον ζῶν ἔχουσα νεούτατον, ἄλλον ἄουτον, 535

sekaan Riita ja Mekkala liittyivät taistoon, ja tuhoisa Kuolema,
elävää, vasta haavoittunutta, kantaen, toista vahingoittumatonta,

5.13 Hektorin pako

Ennen säkeitä 935–943 troijalaiset on lyöty, ja he ovat paenneet muurien suojiin. Hektor haluaa kohdata Akhilleuksen, mutta hänen ei anneta tehdä sitä. Nyt Hektor päättää poistua muurien suojista ja näkee mahtavan vastustajansa, Akhilleuksen.

Akhilleuksen epiteetti *Nereius heros* 'Nereuksen jälkeläisiin kuuluva sankari' esiintyy myöhemmin heti säkeessä 975. Vastaava nimitys löytyy Pison ylistyspuheesta (viimeistään 65 j.a.a.)¹⁴² sekä myös Horatiukselta *nepotem ... Nereium*.¹⁴³ Ovidiuksella¹⁴⁴ esiintyy myös Akhilleuksen äitiin Thetikseen viittaava *genetrix Nereia*, kun hän naamioi poikansa naisten vaat-

¹³⁷ Tilroe 1939, 420–422.

¹³⁸ Hes. *scut.* 258–260.

¹³⁹ Scaffai 1982, 395.

¹⁴⁰ Hom. *Il.* 18, 535–536.

¹⁴¹ Tilroe 1939, 421; Scaffai 1982, 395.

¹⁴² *Laus Pis.* 176.

¹⁴³ Hor. *epod.* 17, 8.

¹⁴⁴ Ov. *met.* 13, 162.

teiden avulla,¹⁴⁵ ja Vergiliuksella Thetis on *Nereia*.¹⁴⁶ Tilroe huomauttaa, että kyseistä termiä ei löydy *Iliasta*.¹⁴⁷

Quem procul ut vidit tectum caelestibus armis, 935
[ante oculos subito visa est Tritonia Pallas]
pertimuit clausisque fugit sua moenia circum
infelix portis, sequitur Nereius heros:
in somnis veluti, cum pectora terruit ira,
hic cursu super insequitur, fugere ille videtur, 940
festinantque ambo, gressum labor ipse moratur,
alternis poterant insistere coepta periclis,
nec requies aderat, timor undique concitat iras.

Kun oli nähnyt hänet kaukaa taivaalliseen haarniskaan pukeutuneen, 935
[yhtäkkiä silmien edessä näkyy Tritonin tytär Pallas]
kauhistui ja pakenee ympäri muurejaan suljetuilta
porteilta onneton, Nereuksen suvun sankari seuraa:
kuin unissa, kun sydäntä on kauhistuttanut viha,
hän yli juosten seuraa perässä, toinen näyttää pakenevan, 940
ja kiirehtivät molemmat, tuo vaivannäkö viivyttää askelta,
keskinäisissä vaaroissa voivat innokkaina edistää tekojaan,
ei lepo ole läsnä, pelko nostattaa vihaa kaikkialla.

Tämä eepinen vertaus kuvaa Hektorin olevan kuin unessa hädän hetkellä: *in somnis veluti*. Säkeet 939–943 peilaavat tarinallisesti samassa kohtaa olevaa Homeroksen taistelukohtausta,¹⁴⁸ jossa osapuolet ovat jääneet ratkaisemattomaan tilanteeseen.¹⁴⁹ Sekä *Ilias Latina* että Homeros kuvaavat samanlaista kahden miehen taistelua, jossa tilanne hidastuu kuin unessa. Homeroksen säkeitä on vain kolme eivätkä ne sisällä vihan käsittelyä.

ὥς δ' ἐν ὀνειρώ οὐ δύναται φεύγοντα διώκειν:
οὔτ' ἄρ' ὁ τὸν δύναται ὑποφεύγειν οὔθ' ὁ διώκειν: 200
ὥς ὁ τὸν οὐ δύνατο μάρψαι ποσίν, οὔδ' ὅς ἀλύξαι.

¹⁴⁵ Scaffai 1982, 405.

¹⁴⁶ Verg. *Aen.* 9, 102.

¹⁴⁷ Tilroe 1939, 431.

¹⁴⁸ Hom. *Il.* 22, 199.

¹⁴⁹ Scaffai 1982, 405.

Kuin unessa tuskin kykenee jahtaamaan pakenevia:
eikä hän kykene karkaamaan toiselta tai toinen jahtaamaan: 200
niin ei yksi pysty saamaan kiinni miestä, eikä toinen pakenemaan.

Toinen kohta, josta *Ilias Latinan* vertaus on selvästi saanut vaikutteita, on Vergiliuksen kuuluisa vertaus,¹⁵⁰ jossa Turnus on antautumaisillaan Aeneaan edessä.¹⁵¹ Tässäkin kohtauksessa taistelu on väsyttänyt täysin Turnuksen. Vergiliuksen tarina tulee lähemmäs lukijaa kuvaillen kuinka ”me” kaikki ihmisinä koemme jähmettymisen unessa. Myös määräävä jumalallinen voima on läsnä, toisin kuin *Ilias Latinassa*.

ac uelut in somnis, oculos ubi languida pressit
nocte quies, nequiquam auidos extendere cursus
uelle uidemur et in mediis conatibus aegri 910
succidimus; non lingua ualet, non corpore notae
sufficiunt uires nec uox aut uerba sequuntur:
sic Turno, quacumque uiam uirtute petiuit,
successum dea dira negat. ...

ja kuin unissa, kun silmiä on painanut raukea
levollisuus yöllä, hurjia juoksuja turhaan pitkittää
näytämme tahtovan ja yritysten keskellä sairaina 910
kaadumme; kieli ei jaksa, eivät vartalossa tutut
voimat riitä eikä ääni eivätkä sanat seuraa:
siten Turnukselta, miten urheasti tielle pyrkikin,
kauhistuttava jumalatar kieltää onnistumisen. ...

Kriittisten laitosten toimittajat tahtovat poistaa *Ilias Latinan* säkeen 936.¹⁵² Säkeessä nimikkeellä *Tritonia* ’Tritonin jälkeläinen’ viitataan Pallas Atheneen, eli roomalaiseen Minervaan. Samaan tapaan viisauden ja sotataidon jumalatarta käsittelee esimerkiksi Vergilius.¹⁵³

Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris. 171

Eikä lainkaan epäselvin ennusmerkein antanut Tritonin tytär niitä merkkejä

¹⁵⁰ Verg. *Aen.* 12, 908.

¹⁵¹ Scaffai 1982, 405.

¹⁵² Tilroe 1939, 430.

¹⁵³ Verg. *Aen.* 2, 171.

Scaffain mukaan *Ilias Latinan* säkeiden 937 ja 938 verbin *pertimuit* ja adjektiivin *infelix* asemointi säkeiden alkuun korostaa troijalaisten surkeaa asiaintilaa.¹⁵⁴ Runoelma jättää mainitsematta Hektorin kolme pakokierrosta muurien ympäri, jumalten väittelyn, Apollon avun ja kohtalon vaa’an kääntymisen Hektoria vastaan.¹⁵⁵

5.14 Akhilleuksen puhe

Kuoleva Hektor on pyytänyt Akhilleusta viemään ruumiinsa vanhemmilleen, mutta Akhilleus vastaa vihamielisesti säkeissä 989–995. Hän ei osoita armoa, ja tässä näkyykään *Iliaan* eräs ydinteemoista: Akhilleuksen viha.¹⁵⁶ Puhuttuaan hän sitoo Hektorin ruumiin vaunuihinsa ja vetää sitä perässään ajaessaan kolme kierrosta Troijan muurien ympäri.

quid mea supplicibus temptas inflectere dictis,
pectora, quem possem direptum more ferarum, 990
si sineret natura, meis absumere malis?
te vero tristesque ferae cunctaeque volucres
diripient, avidique canes tua viscera pascent.
haec ex te capient Patrocli gaudia manes,
si capiunt umbrae. ... 995

Miksi yrität kääntää anelevilla sanoilla
sydäntäni, sinä jonka petojen tapaan revityn voisin, 990
jos luonto sallisi, ahmaista leuoillani?
Sinua todella sekä synkät pedot että kaikki linnut
saavat repiä, ja himokkaat koirat juhliä sisälmyksilläsi.
Nämä ilot sinusta saavat Patrokloksen henget,
jos varjot ottavat vastaan. ... 995

Säkeessä 990 on lyhyt *ablativus modi*, vertauksessa *more ferarum*, joka kuvaa Akhilleuksen petojen tapaan tapahtuvaa toimintaa. Vertaus ei esiinny *Iliassa* tässä kohtaa.¹⁵⁷ Sen sijaan muualla *Iliassa* troijalaiset,¹⁵⁸ Aias,¹⁵⁹ Apollo,¹⁶⁰ ja Antilokhos¹⁶¹ vertautuvat petoihin. Alla

¹⁵⁴ Scaffai 1982, 405.

¹⁵⁵ Tilroe 1939, 430.

¹⁵⁶ Murray 1924, viii.

¹⁵⁷ Tilroe 1939, 438–439.

¹⁵⁸ Hom. *Il.* 10, 183.

¹⁵⁹ Hom. *Il.* 11, 546.

¹⁶⁰ Hom. *Il.* 15, 323.

¹⁶¹ Hom. *Il.* 15, 586.

on kaksi esimerkkiä vastaavista villieläimiin vertaavista kohdista latinalaisessa runoudessa.¹⁶² Ovidiuksella tämä täysin sama vertaus esiintyy kohdassa, jossa Medeia näkee pakomatallaan Kalaureian saaren linnuiksi muuttuneen kuningasparin.¹⁶³ Ovidius ei kuitenkaan puhu petojen lailla raatelemisesta vaan nukkumisesta.

dextera Cyllene est, in qua cum matre Menephron 386
concubitus erat saeuarum more ferarum.

oikealla on Kyllene, jossa Menefron äidin kanssa 386
nukkumaan aikoi villipetojen lailla.

Silius Italicuksen¹⁶⁴ *Punica*-runoelmassa Herakles on pitänyt puheen, ja hänen äitinsä Alkmene-jumalatar vastaa kuvailemalla maailman kurjaa tilaa.¹⁶⁵ Myös tässä on sama vertaus, mikä osoittaa, että petojen lailla toimiminen on ollut tunnettu ja käytetty vertauskuva epiikassa, ja runoilija on *Ilias Latinassa* käyttänyt myös muita vertauksia kuin vain *Iliasta* löytyviä. Tässäkään kohdassa ei verrata villieläinten syömiseen tai raateluun.

et super haec ritu horrificos ac more ferarum 501
uiuentis rapto populos luxuque solutum
omne decus multaque oppressum nocte pudorem.

[pakenin] ja myös kamalia villieläinten lailla ja tavalla 501
eläviä kansoja ja ryöstetyn ylellisyyden riisumaa
kaikkea kunniaa ja useilla öillä painettua häpeää.

¹⁶² Tilroe 1939, 438–439.

¹⁶³ Ov. *met.* 7, 386–387.

¹⁶⁴ Silius Italicus (n. 26–102 j.a.a.) oli roomalainen poliitikko ja runoilija. *Punica*-runoelma luultavasti joko julkaistiin 96 j.a.a. tai se jäi viimeistelemättömäksi Italicuksen kuollessa muutama vuosi myöhemmin (Feeney 2012).

¹⁶⁵ Sil. *Pun.* 2, 501–503.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämä tutkimus käsittelee *Ilias Latina* -runoelman eepisiä vertauksia. Runoelma kertoo kreikkankielisen *Ilias*-eepoksen tarinan Troijan sodasta latinaksi. Eepiset vertaukset ovat usein pitkiä ja luovat ikään kuin irrallisen kohtauksen, jonka tapahtumia sitten verrataan kehystärinaan. Nimensä mukaisesti ne ovat kertomarunouden yksi ominaispiirteistä, jota ovat käyttäneet Homeroksen, Vergiliuksen ja Ovidiuksen kaltaiset runoilijat. Homeroksen *Ilias*-eepos on noin 15600 säettä pitkä, kun taas siitä tehtynä lyhennelmänä *Ilias Latinan* pituus on vain 1070 säettä. Teoksen sisältö on siis tiivistetty ja lyhennetty lähdeaineistoonsa verrattuna. Siitä huolimatta *Ilias Latina* sisältää eepisiä vertauksia, jotka ovat saaneet vaikutteita erityisesti Homerokselta.

6.1 Yhteenveto piirteistä

Olen kerännyt alla oleviin taulukkoihin yhteenvedon tässä tutkielmassa käsitellyistä *Ilias Latinan* kohdista. Vertauksen numerot viittaavat tutkielman kappaleisiin. Säkeet viittaavat *Ilias Latinan* säkeisiin. Piirre kuvaa, millainen kirjallisen ilmaisun piirre on kyseessä: eepinen vertaus, vertaus, kuvaus vai ekfraasi. Olen myös listannut, löytyykö vertaus Homeroksen *Iliasta* samasta kohtaa, vai onko kyseinen vertaus muualla. Kolme viimeistä saraketta kertovat itse vertauksesta: kuka sen kohde (tenori) on, millä sanoilla verrattava ja kohde liitetään yhteen (proteesi ja apoteesi) ja mihin kohdetta verrataan (vehikkeli).¹ Molemmissa taulukoissa Tilroen runoelmaa ja Homerosta vertaileva taulukko on ollut avuksi.²

Taulukko 6.1 kokoaa yhteen vertaukset sekä niihin liittyvät tärkeimmät attribuutit. Kahta vertauksista ei esiinny Homeroksella ollenkaan (5.6, säkeet 488–492 ja 5.7, säkeet 500–504). Lisäksi yksi (5.9, säkeet 595–601) on yksityiskohtaisempi kuin alkuperäinen.³ Olen merkinnyt suurimman osan vertauksista eepisiksi, mutta jäljelle jäävät kaksi muuta eivät saavuta riittävää laaja-alaisuutta ollakseen eepisiä. Taulukosta ja luvun 5 yksityiskohtaisista tarkasteluista on helppo huomata, että *Ilias Latinan* kirjoittaja on ottanut vertauksiin paljon vaikutteita suoraan Homerokselta. Kolme vertauksista esiintyy samanlaisina *Iliassa* samassa kohdassa kertomusta, ja myös viidelle vertaukselle löytyy vastine muualta.

¹ Eepisen vertauksen rakenne on selitetty kappaleessa 2.4.

² Tilroe 1939, 42–86.

³ Tilroe 1939, 30.

Taulukko 6.1: Yhteenvedo otteissa esiintyvistä vertauksista.

Vertaus	Säkeet	Piirre	H:lla tässä?	H:lla muualla?
5.1	254–255	eeppinen vertaus	kyllä	ei
5.2	298–299	eeppinen vertaus	ei	kyllä
5.3	396–400	eeppinen vertaus	ei	kyllä
5.4	417–423	eeppinen vertaus	ei	kyllä
5.5	441–444	vertaus	kyllä	ei
5.6	488–492	eeppinen vertaus	ei	ei
5.7	500–504	eeppinen vertaus	ei	ei
5.9	595–601	eeppinen vertaus	ei	kyllä
5.13	935–943	eeppinen vertaus	kyllä	ei
5.14	989–995	vertaus	ei	kyllä

Vertaus	Vertauksen kohde	Proteesi/apoteesi	Mihin verrataan
5.1	Paris	velut/-	käärmeen nähnyt
5.2	Menelaos ja Paris	tum/non aliter	sonnit
5.3	Diomedes	veluti/sic	naarasleijona
5.4	Idaios	ut/sic	lintuemo
5.5	Diomedes	-/-	leijona
5.6	Hektor	ut/haut secus	susi
5.7	Agamemnon	ut/sic	leijona
5.9	Hektor ja Aias	non sic/-	villikarjut
5.13	Hektor	veluti/-	unessa
5.14	Akhilleus	-/-	eläinten tapaan

Taulukko 6.2 kokoaa muut tässä tutkielmassa tarkastellut eepisen runouden piirteet. Olen sijoittanut säkeiden 509–513 lyhyen vertauksen tähän, koska vertauksen kohteena ei ole henkilö vaan henkilön piirre (voima). Tilroe ei mainitse sitä eepisten vertausten listassaan, ja Vollmer nostaa esiin proteesin tekstikriittiset ongelmat.⁴ Näistäkin kohtauksista näkee, että lähteenä on selvästi ollut Homeros. Kohdat vastaavat suunnilleen homeerista lähdettään mutta ovat laadultaan vaihtelevia, erityisesti runoelman säkeissä 862–891 olevan, tekstikriittisesti vaikean ekfraasin osalta.

Taulukko 6.2: Yhteenveto otteissa esiintyneistä muista piirteistä.

Kohtaus	Säkeet	Piirre	H:lla tässä?	H:lla muualla?
5.8	509–513	vertaus	melkein	ei
5.10	614–620	kuvaus	kyllä	ei
5.11	650–658	kuvaus	kyllä	ei
5.12	862–891	ekfraasi	kyllä	ei

Kohtaus	Vertauksen kohde	Proteesi/apoteesi	Mihin verrataan
5.8	Agamemnonin voima	quantum/-	viha

6.2 Tutkimuksen loppupäätelmät

Ensimmäinen asettamani tavoite oli selvittää, onko teoksessa eepisiä vertauksia. Käsiteltävänä on ollut neljätoista vertausta ja kielikuvaa, joista kahdeksan luokittelen eepisiksi vertauksiksi, kolme vertauksiksi, kaksi kuvauksiksi ja yhden ekfraasiksi. Olen löytänyt teoksen kaikki eepiset vertaukset ja niitä muistuttavat kielelliset ilmiöt. Vertaukset, kuvaukset ja ekfraasi ovat mukana juuri niiden eepisen laaja-alaisuuden tai vertauksenomaisuutensa takia. Ne antavat käsityksen tyyliin piirteistä ja erityisesti tämän runoelman tehokeinoista.

Toinen tavoite oli kuvaila millaisia nämä vertaukset ovat. Homeeristen esimerkkien mukaisesti runon vertaukset liittyvät taistelukohtauksiin, joissa kuvataan sotasankarien toimintaa eläinaiheita hyödyntäen. Eläinaiheita ovat sonnit, leijonat, villikarjut, susi ja lintuemo. Lisäksi erilaiset eläinten käyttäytymiseen liittyvät aiheet ovat läsnä. Myös mytologiset hahmot, paikat ja tapahtumat muodostavat tärkeän lähdeaineiston vertauksille. Vertauksen kohteina ovat teoksen sankarilliset päähenkilöt kuten Paris, Hektor ja Akhilleus. Näin huomio keskittyy

⁴ Vollmer 1913a, 25.

heihin myös vertausten aikana, ja heidän toimintaansa ja mielentilaansa kuvaillaan tarkemmin. Samoin kreikkalaisten sotapäälliköt Agamemnon ja Menelaos ovat esillä vertausten kohteina. Myös muut sotasankarit saavat omia vertauksiaan, kuten Diomedes, Idaios ja Aias. Vertauksissa esiintyy kreikkalaisen nimi seitsemän kertaa ja troijalaisen nimi kuusi kertaa. Jokaisessa listaamassani kahdeksassa eepisessä vertauksessa on proteesi nostamassa vertauksen tekstiä esiin. Viidellä on myös apoteesi rajaamassa vertauksen loppupäätä.

Kolmas tavoite oli selvittää vertausten liittyminen antiikin kirjallisuuspärinteeseen. Käsiteltyjen vertausten ja kielikuvien perusteella voi todeta, että *Ilias Latina* seuraa esikuviaan eepisten vertausten käytössä. Koska runoelma seurailee *Iliaan* tapahtumia, useissa kohdissa on viittauksia tai suoria käännöksiä Homeroksen runoelmasta. Yhdelletoista käsittelemistäni kohtauksista löytyy suora kreikankielinen vastine Homeroksen tekstistä, yhdelle melkein ja kahdelle ei ollenkaan. Latinankielisestä kirjallisuudesta vaikutteita saaneet osuudet taas ovat yksittäisiä viittauksia tai jäljitelmiä ennen muuta Vergiliuksen ja Ovidiuksen tuotannosta. Toisaalta jotkin vertaukset esiintyvät tarinallisesti eri paikoissa kuin Homeroksella. Lisäksi pitkä ekfraasi on eepiselle runoudelle tyypillinen piirre. Siinäkin *Ilias Latina* seuraa aiempaa esimerkkiä.

Runoelma sisältää myös itsenäisiä vertauksia, joilla ei ole suoraa esikuvaa. Mielenkiintoista onkin, että myös näiden vertausten lähteenä on käytetty suoraan Homerosta eikä niinkään tuntemiamme latinalaisia runoelmia. Täytyy kuitenkin huomata, että kirjoittajalla on voinut olla käytössään meille tuntemattomia käännöksiä *Iliasta*. Sijoittamalla vertauksia paikkoihin, joissa vastaavia ei kreikankielisessä *Iliassa* ole, runoilija on luultavasti halunnut sisällyttää opetusrunoon voimakkaita kielikuvia puolivälin kiivaaseen taisteluun. Loppupään kirjojen tiivis esitys ei ole jättänyt tilaa kuvailevan kielen käyttöön. Teoksen epätasaisuus ja kielen laatu herättääkin kysymyksiä sen alkuperäisestä syntyhistoriasta ja käyttötavasta. Muiden runoteknisten ja kielellisten piirteiden kokoava tarkastelu voisi tuoda lisää valoa näihin kysymyksiin.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Lähteet

Baebii Italici Ilias Latina. Introduzione, edizione critica, traduzione italiana e commento a cura di Marco Scaffai. Bologna 1982 (Pàtron).

Homeri opera. Recognoverunt brevique adnotatione critica instruxerunt David B. Munro et Thomas W. Allen. Editio tertia. Oxonii 1920 (OCT).

Italici Ilias Latina. Edidit, praefatus est, apparatu critico et indice locuplete instruxit Fridericus Plessis. Paris 1885 (Hachette).

Poetae Latini minores. Volumen II. Fasciculus 3. Post Aemilium Baehrens iterum recensuit Fridericus Vollmer. Lipsiae 1913 (BT).

Poetae Latini minores. Volumen III. Recensuit et emendavit Aemilius Baehrens. Lipsiae 1881 (BT).

P. Ovidi Nasonis metamorphoses. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit R. J. Tarrant. Oxonii 2004 (OCT).

P. Vergili Maronis opera. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit R. A. B. Mynors. Oxonii 1969 (OCT).

Tutkimuskirjallisuus

Addison, Catherine (1993). "From Literal to Figurative: An Introduction to the Study of Simile". *College English* 55.4, 402–419.

Auffarth, Christoph (1998a). "Agamemnon". Teoksessa: *Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike*. Toim. Hubert Cancik ja Helmuth Schneider. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler. 1, 228–229.

Auffarth, Christoph (1998b). "Diomedes". Teoksessa: *Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike*. Toim. Hubert Cancik ja Helmuth Schneider. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler. 3, 615–617.

Baehrens, Emil, toim. (1881). *Poetae Latini minores*. Vol. 3. Leipzig: Teubner. Luku 18, Italici Ilias Latina.

- Bassett, Samuel E. (1921). "The Function of the Homeric Simile". *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 52, 132–147.
- Ben-Porat, Ziva (1992). "Poetics of the Homeric Simile and the Theory of (Poetic) Simile". *Poetics Today* 13.4, 737–769.
- Benner, Allen Rogers, toim. (1903). *Selections from Homer's Iliad*. With an introduction, notes, a short Homeric grammar, and a vocabulary. New York: Irvington Publishers Inc.
- Beye, Charles Rowan (2006). *Ancient Epic Poetry: Homer, Apollonius, Virgil: with a Chapter on the Gilgamesh Poems*. Wauconda: Bolchazy-Carducci Publishers.
- Broccia, Giuseppe (1992). *Prolegomeni all' 'Omero latino'*. Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia 62. Macareta: Università degli Studi di Macareta.
- Broccia, Giuseppe (2006). "Ilias Latina, 10–12". *Rivista di cultura classica e medioevale* 48.1, 177–180.
- Brown, Andrew L. (2012). "Danaus". Teoksessa: *OCD⁴*, 412.
- Brugnoli, Giorgio (2001). "L' 'Ilias Latina' nei 'Romulea' di Draconzio". Teoksessa: *Posthomerica III*, 71–85.
- Butler, Samuel, käänt. (1898). *The Iliad of Homer*. Rendered into English prose for the use of those who cannot read the original. Lontoo: Longmans, Green and Co.
- Courtney, Edward (1968). "Some Remarks on the Ilias Latina". *The Classical Review, New Series* 18.1, 22–23.
- Courtney, Edward (1998). "Ilias Latina". Teoksessa: *Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike*. Toim. Hubert Cancik ja Helmuth Schneider. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler. 5, 934.
- Courtney, Edward (2001). "The Dating of the Ilias Latina". *Prometheus* 27, 149–152.
- Courtney, Edward (2003). *The Fragmentary Latin Poets*. Oxford: Oxford University Press.
- Damschen, Gregor (2004). "Das lateinische Akrostichon". *Philologus* 148.1, 88–115.
- Dane II, Nathan (1952). "Ilias Latina 7". *The Classical Journal* 47.5, 189–190.
- del Barrio Vega, Maria Felisa ja Vicente Cristóbal López, käänt. (2001). *La Iliada latina. Diario de la guerra de Troya de Dictis Cretense. Historia de la destrucción de Troya de Dares Frigio*. Biblioteca Clásica 295. Madrid: Gredos.

- Fabre-Serris, Jacqueline (1998). *Mythologie et littérature à Rome. La réécriture des mythes aux Iers siècles avant et après J.-C.* Lausanne: Payot.
- Fantuzzi, Marco (2012). *Achilles in Love: Intertextual Studies.* Oxford: Oxford University Press.
- Feeney, Denis C. (2012). "Silius Italicus". Teoksessa: *OCD⁴*, 412.
- Fishelov, David (1993). "Poetic and Non-Poetic Simile: Structure, Semantics, Rhetoric". *Poetics Today* 14.1, 1–23.
- Fowler, Don P. ja Peta G. Fowler (2012). "Acrostic". Teoksessa: *OCD⁴*, 9–10.
- Fry, Gérard, toim. ja käänt. (1998). *Récits inédits sur la guerre de Troie. Iliade latine, éphéméride de la guerre de Troie, histoire de la destruction de Troie.* Roue à livres 33. Pariisi: Les Belles Lettres.
- Fuchs, Harald (1967). "Apollo in der Schildbeschreibung der Ilias Latina". *Museum Helveticum : schweizerische Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft* 24.1, 57–58.
- Garbugino, Giovanni (2018). "Osservazioni sulle fonti e sulla cronologia di Darete Frigio". Teoksessa: *Revival and Revision of the Trojan Myth: Studies on Dictys Cretensis and Dares Phrygius.* Toim. Graziana Brescia, Mario Lentano, Giampiero Scafoglio ja Valentina Zanusso. Hildesheim; Zürich; New York: Georg Olms Verlag, 77–128.
- Geisau, Hans von (1967). "Hippodamas". Teoksessa: *Der Kleine Pauly.* Toim. Konrat Ziegler ja Walther Sontheimer. Stuttgart: Druckenmüller. 2, 1160–1161.
- Geisau, Hans von (1969). "Meriones". Teoksessa: *Der Kleine Pauly.* Toim. Konrat Ziegler ja Walther Sontheimer. Stuttgart: Druckenmüller. 3, 1231.
- Gianferri, Filippo (2017). *Did Dante Know the Ilias latina? Textual Echoes in the Prologue to the Purgatorio.* Verkossa, viitattu 10.11.2020. URL: <https://dantesociety.org/node/120>.
- Gkasti, Eleni (2007). "Ilias Latina 7 'protulerant': enas oros metafrastikis poiitikis". Alkuperäinen otsikko: Ilias Latina 7 'protulerant': ένας όρος μεταφραστικής ποιητικής [Ilias Latina 7 'protulerant': eräs käännösrinouden termi]. *Hellenica* 57.1, 165–168.
- Gkasti, Eleni (2008). "Ilias Latina 161–251: paratirisis stin katalogiki techniki tou metafrasti". Alkuperäinen otsikko: Ilias Latina 161–251: παρατηρήσεις στην καταλογική τεχνική του μεταφραστή [Ilias Latina 161–251: huomioita kääntäjän katalogitekniikasta]. *Hellenica* 58.1, 7–26.

- Glei, Reinhold F. (2018). "The Ilias Latina as a Roman Continuation of the Iliad". Teoksessa: *Brill's Companion to Prequels, Sequels, and Retellings of Classical Epic*. Toim. Robert C. Simms. Brill's Companions to Classical Reception 15. Leiden; Boston: Brill, 31–51.
- Graf, Fritz (2012). "Apollo". Teoksessa: *OCD⁴*, 118.
- Green, Steven J. (2019). "Ilias Latina". Teoksessa: *Oxford Classical Dictionary*. Verkossa, viitattu 12.10.2020. Oxford University Press. DOI: 10.1093/acrefore/9780199381135.013.3256. URL: <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-3256>.
- Greene, Thomas (1961). "The Norms of Epic". *Comparative Literature* 13.3, 193–207.
- Griffiths, Alan H. (2003). "Diomedes". Teoksessa: *OCD³*, 475.
- Grillone, Antonino (1991). "In margine all'edizione più recente dell' 'Ilias Latina' di Bebio Italice". *Hermes* 113.3, 333–355.
- Gärtner, Thomas (2007). "Reuige oder persistente Sünderin? Zum Bild der Helena in antiker und mittellateinischer Trojadichtung". *Res publica litterarum* 30, 5–30.
- Haight, Elizabeth Hazelton (1947). "The Tale of Troy: An Early Romantic Approach". *The Classical Journal* 42.5, 261–269.
- Halporn, James W., Martin Ostwald ja Thomas G. Rosenmeyer (1980). *The Meters of Greek and Latin Poetry*. Uudistettu laitos. Indianapolis/Cambridge: Hackett.
- Hanslik, Rudolf (1964). "Calpurnius II.12". Teoksessa: *Der Kleine Pauly*. Toim. Konrat Ziegler ja Walther Sontheimer. Stuttgart: Druckenmüller. 1, 1022–1023.
- Hardie, Philip Russell (2012). "Epic". Teoksessa: *OCD⁴*, 510–511.
- Harrison, Stephen J. (2003a). "Dictys Cretensis". Teoksessa: *OCD³*, 465.
- Harrison, Stephen J. (2003b). "Ilias Latina". Teoksessa: *OCD³*, 747.
- Heikkilä, Tuomas (2009). "Kirjalliset lähteet ja stemmatologia". Teoksessa: *Keskiajan avain*. Toim. Marko Lamberg, Anu Lahtinen ja Susanna Niiranen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1203, tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 111–128.
- Heinonen, Timo, Arto Kivimäki, Kalle Korhonen, Tua Korhonen ja Heta Reitala (2012). *Aristoteleen runousoppi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.
- Herrmann, L. (1947). "Recherches sur l'Ilias Latina". *L'Antiquité Classique* 16.2, 241–251.

- Hornblower, Simon, Antony Spawforth ja Esther Eidinow (2012). "Hesperus". Teoksessa: *OCD⁴*, 679.
- Hough, John N. (1974). "Bird Imagery in Roman Poetry". *The Classical Journal* 70.1, 1–13.
- Jocelyn, H. D. ja Gesine Manuwald (2012). "Saturnian verse". Teoksessa: *OCD⁴*, 1321–1322.
- Kennedy, George Alexander, käänt. (1998). *The Latin Iliad*. Introduction, Text, Translation, and Notes. Fort Collins: G.A. Kennedy.
- Kilpatrick, R. S. (1992). "The "Ilias Latina" Acrostic: a Milder Remedy". *Latomus* 51.4, 857–859.
- Kjærgaard, Mogens Stiller (1986). *Metaphor and Parable. A Systematic Analysis of the Specific Structure and Cognitive Function of the Synoptic Similes and Parables qua Metaphors*. Acta Theologica Danica. Leiden: Brill.
- Koll, Federico (2011). "Helena y Andrómaca en clave moralizante: una lectura romana de los personajes homéricos en la Ilias Latina". Teoksessa: *La pólis sexuada. Normas, disturbios y transgresiones del género en la Grecia Antigua*. Toim. Elsa Rodríguez Cidre ja Emiliano Jerónimo Buis. Buenos Aires: Editorial de la Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Buenos Aires, 327–350.
- Manninen, Otto, käänt. (1962). *Ilias*. 4. painos. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- March, Jennifer R. (2012). "Phosphorus". Teoksessa: *OCD⁴*, 1141.
- March, Jenny R. (2012). "Idomeneus (1)". Teoksessa: *OCD⁴*, 725.
- Marshall, Peter Kenneth (1986). "Ilias Latina". Teoksessa: *Texts and Transmission: A Survey of the Latin Classics*. Toim. Leighton Durham Reynolds. Oxford: Oxford University Press, 191–194.
- Murray, A. T., käänt. (1924). *The Iliad*. Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press.
- Nathansky, Alfred (1906/1907). "Zur Ilias Latina". *Wiener Studien* 28, 306–329 ja 29, 260–288.
- Néraudau, Jean-Pierre (1985). "Néron et le nouveau chant de Troie". Teoksessa: *Sprache und Literatur (Literatur der julisch-claudischen und der flavischen Zeit [Forts.])* Toim. Wolfgang

- Haase. Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW) 32.3. Berlin, München, Boston: De Gruyter. 2, 2032–2045.
- Nida, Eugene Albert (1964). "Principles of Correspondence". Teoksessa: *Toward a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: Brill, 156–192.
- Nünlist, René (1998). "Hektor". Teoksessa: *Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike*. Toim. Hubert Cancik ja Helmuth Schneider. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler. 5, 276–277.
- O'Callaghan, John (1985). "'Ilias Latina' con notas interlineales (vv. 960–1070) en el código 13 del Archivo capitular de Barcelona". Teoksessa: *Sprache und Literatur (Literatur der julisch-claudischen und der flavischen Zeit [Forts.])* Toim. Wolfgang Haase. Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW) 32.3. Berlin, München, Boston: De Gruyter. 2, 1942–1957.
- Okáčová, Marie (2009). "Centones: Recycled Art or the Embodiment of Absolute Intertextuality?" *Kakanien Revisited*. Verkossa, viitattu 18.11.2020, 1–7. URL: https://www.kakanien-revisited.at/beitr/graeca_latina.
- Parker, Robert Christopher Towneley (2012). "Helios". Teoksessa: *OCD⁴*, 655.
- Plessis, Frédéric, toim. (1885). *De Italici Iliade Latina. Accedit Ilias Latina cum apparatu critico item nominum index locuples*. Paris: Hachette.
- Polymerakis, Fotis K. (2002a). "Latinikes metafrasis tou Omirou stin archaiotita: I periptosi tou prooimiou tis Iliadas". Alkuperäinen otsikko: Λατινικές μεταφράσεις του Ομήρου στην αρχαιότητα: Η περίπτωση του προοιμίου της Ιλιάδας [Homeroksen latinankieliset käännökset antiikissa: Iliaan johdannon tapaus]. *Dodone(philol)* 31, 137–163.
- Polymerakis, Fotis K. (2002b). "Metafrastikes ekdoches tou prooimiou tis Iliadas stous aftokratōrikous chronous". Alkuperäinen otsikko: Μεταφραστικές εκδοχές του προοιμίου της Ιλιάδας στους αυτοκρατορικούς χρόνους [Iliaan johdannon käännösversiot keisariajalla]. *EEThess(philol)* 10, 220–233.
- Polymerakis, Fotis K. (2003). "Technikes ekromaïsmou tis omirikis profitias (Y 302–308) sti 'Latiniki Iliada'". Alkuperäinen otsikko: Τεχνικές εκρωμαϊσμού της ομηρικής προφητείας (Y 302-308) στη Λατινική Ιλιάδα [Homeeristen ennustusten (20, 302–308) tekninen roomalaistaminen Ilias Latinassa]. *Dodone(philol)* 32, 221–248.

- Polymerakis, Fotis K. (2004). "Opsis metafrastikis poiitikis sti 'Latiniki Iliada': i apodosi tis omerikis rapsodias S". Alkuperäinen otsikko: Οψεις μεταφραστικής ποιητικής στη "Λατινική Ιλιάδα": η απόδοση της ομερικής ραψωδίας Σ [Näkökulmia Ilias Latinan runouden kääntämiseen: Homeroksen 18. laulun tulkinta]. *Hellenica* 54.2, 171–201.
- Polymerakis, Fotis K. (2010). "I kataklida tis 'Latinikis Iliadas': sfragida metafrastikis i poiitikis aftosynidias". Alkuperäinen otsikko: Η κατακλείδα της "Λατινικής Ιλιάδας": σφραγίδα μεταφραστικής ή ποιητικής αυτοσυνειδησίας [Ilias Latinan lopus: käännöksen sinetti vai runollista itsetietoisuutta]. *Hellenica* 60, 325–341.
- Postgate, J. P. (1882). "Etymological Studies". *The American Journal of Philology* 3.11, 329–339.
- Reitz, Christiane (2007). "Verkürzen und Erweitern - Literarische Techniken für eilige Leser? Die "Ilias Latina" als poetische Epitome". *Hermes* 135.3, 334–351.
- Riikonen, H. K. (2007). "Mitä on antiikin kirjallisuus?" Teoksessa: *Kirjallisuus antiikin maailmassa*. Toim. Sari Kivistö, H. K. Riikonen, Erja Salmenkivi ja Raija Sarasti-Wilenius. Helsinki: Teos, 15–45.
- Ripoll, François (2000). "Réécritures d'un mythe homérique à travers le temps. Le personnage de Pâris dans l'épopée latine de Virgile à Stace". *Euphrosyne* 28, 83–112.
- Rose, Herbert Jennings ja Jennifer R. March (2003a). "Agamemnon". Teoksessa: *OCD*³, 35–36.
- Rose, Herbert Jennings ja Jennifer R. March (2003b). "Hector". Teoksessa: *OCD*³, 673.
- Rose, Herbert Jennings ja Jennifer R. March (2012). "Aias". Teoksessa: *OCD*⁴, 46.
- Rusten, Jeffrey Stuart (2012). "Ekphrasis". Teoksessa: *OCD*⁴, 495.
- Savantidis, Georgios P. (2003). "ITALICOS SCRIPSIT: i akrostichida-sfragida tou poiiti stin 'Ilias Latina'". Alkuperäinen otsikko: ITALICOS SCRIPSIT: η ακροστιχίδα-σφραγίδα του ποιητή στην Ilias Latina [ITALICOS SCRIPSIT: runoilijan akrostikonmerkintä Ilias Latinassa]. *Dodone(philol)* 32, 41–45.
- Scaffai, Marco (1979). "Pindarus seu Homerus. Un'ipotesi sul titolo dell'Ilias Latina". *Latomus* 38.4, 932–939.
- Scaffai, Marco, toim. (1982). *Baebii Italici Ilias Latina. Introduzione, edizione critica, traduzione italiana e commento*. Edizioni e saggi universitari di filologia classica 28. Bologna: Pàtron.

- Scaffai, Marco (1985). "Aspetti e problemi dell'Ilias Latina". Teoksessa: *Sprache und Literatur (Literatur der julisch-claudischen und der flavischen Zeit [Forts.])* Toim. Wolfgang Haase. Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW) 32.3. Berlin, München, Boston: De Gruyter. 2, 1926–1941.
- Schenkl, Heinrich (1890). "Zur Ilias Latina des Italicus". *Wiener Studien* 12, 317–318.
- Schenkl, Heinrich (1914). "Der Dichter der Ilias Latina". *Rheinisches Museum für Philologie* 69, 575–576.
- Schmidt, Peter Lebrecht (1969). "Laus Pisonis". Teoksessa: *Der Kleine Pauly*. Toim. Konrat Ziegler ja Walther Sontheimer. Stuttgart: Druckenmüller. 3, 522.
- Schubert, Christoph (1999). "Ein Zeugnis aus Neros Dichterkreis? Zu den Kryptogrammen der Ilias Latina". *Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft* 23, 137–141.
- Schubert, Christoph (2001). "Wie Pindar zur "Ilias Latina" kam". *Hermes* 129.3, 386–393.
- Shorey, Paul (1922). "The Logic of the Homeric Simile". *Classical Philology* 17.3, 240–259.
- Stroia, Liviu (2007). "Les rapports entre l'Ilias Latina et l'Iliade d'Homère. Quelques remarques". Teoksessa: *Rome, l'Italie et la Grèce : hellénisme et philhellénisme au premier siècle après J.-C. : actes du VIIe Colloque international de la SIEN*. Toim. Yves Perrin. Neronia 7, 331–341.
- Stroia, Liviu (2008). *Homer în Roma lui Nero : Iliada latină : un studiu de caz*. Timișoara: Orizonturi Universitare.
- Tilroe, Welcome A. (1939). *The Ilias Latina: A study of the Latin Iliad, including translation, commentary, and concordance*. Los Angeles: University of Southern California.
- Toomer, Gerald James ja Alexander Jones (2012). "Constellations and named stars". Teoksessa: *OCD⁴*, 366–368.
- Venini, Paola (1982). "Sull'imitatio virgiliana nell'Ilias Latina". *Vichiana* 11, 311–317.
- Venini, Paola (1989). "Fedeltà e infedeltà a Omero nell' Ilias Latina". *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica* 117, 316–324.
- Vollmer, Frederick, toim. (1913a). *Homerus Latinus*. Vol. 2. *Poetae Latini minores* 3. Leipzig: Teubner.
- Vollmer, Frederick (1913b). "Zum Homerus latinus. Kritischer Apparat mit Commentar und Überlieferungsgeschichte". Teoksessa: *Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und*

der historischen Klasse der K. B. Akademie der Wissenschaften zu München. 3. Abhandlung. München: Verlag der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1–152.

von Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich ja F. Zucker (1911). ”Zwei Edikte des Germanicus auf einem Papyrus des Berliner Museums”. Teoksessa: *Sitzungsberichte der königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften*. Berlin. 2, 794–821.

Woods, Marjorie Curry (2016). ”Experiencing the Classics in Medieval Education”. Teoksessa: *800–1558*. Toim. Rita Copeland. *The Oxford History of Classical Reception in English Literature*. Oxford: Oxford University Press. 1, 35–52.

Ziegler, Judith (2012). *Die Gestalt des Achilles in den lateinischen nachklassischen Trojadarstellungen der Antike (Ilias Latina, Dictys Cretensis, Dares Phrygius, Excidium Troiae)*. Masterintutkielma. Wien: Universität Wien.

Ziolkowski, John, Robert Farber ja Denis Sullivan (2015). *Homeric Similes: A Searchable, Interactive Database*. Verkossa, viitattu 22.11.2020. URL: <https://terpconnect.umd.edu/~sullivan/SimileSearchR3.html>.

Hakuteokset ja sanakirjat

*OCD*³ = *Oxford Classical Dictionary*. 3. uudistettu painos. Hornblower, S. ja Sawforth, A., toim. Oxford 2003.

*OCD*⁴ = *Oxford Classical Dictionary*. 4. uudistettu painos. Hornblower, S., Sawforth, A. ja Eidinow, E., toim. Oxford 2012.

OLD = *Oxford Latin Dictionary*. Glare, G.W., toim. Oxford 1968–1982.